

PEDAGOGISKT DRAMA I SOCIALT ARBETE

KREATIVA METODER FÖR ATT BEHANDLA
ETISKA FRÅGOR I SOCIALT ARBETE

CARINA LARSSON

PEDAGOGISKT DRAMA I SOCIALT ARBETE

KREATIVA METODER FÖR ATT BEHANDLA ETISKA FRÅGOR I SOCIALT ARBETE

CARINA LARSSON

Larsson, Carina. Pedagogiskt drama i socialt arbete. Kreativa metoder för att behandla etiska frågor i socialt arbete. *Examensarbete i socialt arbete 15 högskolepoäng*. Malmö universitet: Fakulteten för hälsa och samhälle, institutionen för socialt arbete, 2019.

Syftet med denna studie var att undersöka hur pedagogiska dramametoder kan användas i socialt arbete för att öka reflektion i den professionelles arbetsliv. Vidare undersöktes huruvida verksamheter som arbetar med pedagogiska dramametoder bidrar till att uppmärksamma och stötta utsatta och marginaliserade grupper i samhället. Informanter från olika verksamheter i södra Skåne presenterade i sex halvstrukturerade intervjuer olika kreativa arbetsmetoder som de använder sig av. Informanterna arbetar bland annat på uppdrag av statliga och kommunala verksamheter, men även med egna fristående produktioner för att bearbeta olika etiska frågor i samhället. Då dramapedagogiska metoder har visat sig bidra till djupgående och aktiva reflektioner är resultatet att dessa metoder kan användas som gynnsamma komplement och alternativ till traditionell handledning. Vidare har olika pedagogiska dramametoder visat sig bidra till att synliggöra marginaliserade människor och öka empowerment. De nedskärningar som görs i kulturbudgeten påverkar således inte bara kulturlivet i sig utan i förlängningen även samhället och det sociala arbetet. De kreativa metoderna skulle kunna nyttjas i mycket större skala, då de har genuin potential för socialt förändringsarbete.

Nyckelord: communityteater, etik, forumteater, pedagogiskt drama, reflektion, socialt arbete, social interaktion

EDUCATIONAL DRAMA IN SOCIAL WORK

CREATIVE METHODS TO PROCESS ETHICAL ISSUES IN SOCIAL WORK

CARINA LARSSON

Larsson, Carina. Educational drama in social work. Creative methods to process ethical issues in social work. *Degree project in social work 15 credits*. Malmö University: Faculty of Health and Society, Department of social work. 2019.

The purpose of this study was to investigate how educational drama methods can be used in social work to increase reflection in the professional's work life. Furthermore, it was studied whether organizations that work with educational drama methods contribute to supporting vulnerable and marginalized groups in society. I made six semi-structured interviews with informants from different organizations in southern Sweden that presented different creative working methods that they use. The informants work, among other organizations, on behalf of governmental and municipal organizations, but also with their own independent productions to process various ethical issues in society. Since educational drama methods have proven to contribute to in-depth and active reflections, the result is that these methods are favorable complements and alternatives to traditional supervision. Furthermore, various methods that the informants work with have proven to contribute to increased empowerment of marginalized individuals and they have also given them a chance to get their voices heard. The cuts made in the cultural budget therefore not only affect the cultural life itself but likewise the society and social work. The creative methods could be used on a much larger scale, as they have genuine potential to affect change in our society.

Keywords: community theater, ethics, forum theater, educational drama, reflection, social work, social interaction

Förord

Först och främst vill jag tacka alla informanter för deras medverkan. Det har varit otroligt givande och inspirerande möten och samtal och jag är tacksam för alla kloka tankar och reflektioner som jag har kunnat få användning av i min studie.

Jag vill tacka min handledare Linda Lill för hjälpsamma råd och synpunkter kring mitt arbete och arbetssätt. Jag vill även tacka min examinator Åsa Alftberg.

Dessutom vill jag tacka min dramapedagoglärare Anneli Einarsson på Malmö universitet som har lärt mig massor om pedagogiskt drama och tipsade kring passande verksamheter för min studie.

Vidare vill jag tacka mina lärare från Sundsgårdens folkhögskola, som fick mig att få upp ögonen för communityteater och som med sin sociala värdegrund fick mig till att söka mig till socionomprogrammet på Malmö universitet 2016.

Slutligen vill jag tacka alla fina kollegor och fantastiska vänner som stöttat och hjälpt mig under arbetets gång. Och sist men inte minst vill jag tacka min familj som alltid backar och finns där för mig och som har lärt mig värdet av att ta hand om varandra. Tack!

Carina

Malmö, Januari 2019

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
2. KUNSKAPSLÄGE & BEGREPPSDEFINITIONER	2
2.1 Socialt arbete	4
2.2 Pedagogiskt drama	5
2.3 Forumteater	5
2.4 Värderingsövningar	7
3. TEORI OCH ETIK	7
3.1 Symbolisk interaktionism	7
3.2 Dramapedagogiska perspektiv	9
3.3 Reflektion	10
3.4 Etik	11
4. METOD OCH METODOLOGISK ANSATS	14
4.1 Förförståelse	14
4.2 Urvalsprocess	15
4.3 Intervjuer	15
4.4 Observationer	16
4.5 Transkribering, analysmetod och kodning av intervjumaterial	16
4.6 Forskningsetik	16
5. RESULTAT OCH ANALYS	17
5.1 Möten och social interaktion	18
5.2 Reflektion	21
5.3 Teater och dramapedagogiska verktyg som förändrande kraft	25
5.4 Information & Kunskap	28
5.5 Risker	29
6. AVSLUTANDE DISKUSSION	32
7. REFERENSER	35
8. BILAGOR	38
8.1 Presentationsmejl	38
8.2 Intervjuguide	39

1. INLEDNING

Socialtjänstens mål ligger till grund för socialt arbete i Sverige och förtydligar de riktlinjer som även presenteras i Sveriges grundlag som pläderar för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.

Förutom de statliga och kommunala organisationer som arbetar för att uppnå dessa mål finns även ett stort antal non-governmental organizations, NGO:s, som jobbar mot liknande mål för att försvara de mänskliga rättigheterna och bekämpa fattigdom med mera (Säkerhetspolitik 2013).

Det finns även en del teatergrupper som med hjälp av bland annat pedagogiskt drama och forumteater arbetar för att uppnå de ovannämnda målen. Dessa teatergrupper arbetar exempelvis på uppdrag av arvsfonden för att främja jämlikhet i levnadsvillkor för människor som har LSS beslut, de jobbar med integration av nyanlända eller för att hjälpa människor tillbaka till arbete eller studier efter längre sjukskrivning eller arbetslöshet. Utsatta människor som exempelvis är fattiga, psykiskt sjuka eller arbetslösa möts ofta av starka fördomar i samhället. Fördomar kring dessa människor skapar ofta en skam hos de utsatta individerna vilket kan bidra till att de drar sig undan samhället och kanske till och med undviker hjälp från statliga myndigheter (Scheff & Starrin 2013, s.186 ff.). Det är av denna anledning som NGO:s eller andra aktörer som teatergrupper är viktiga för att fånga upp de individer som inte vill eller kan få det stöd och den hjälp de behöver från det statliga skyddsnätet.

Vissa teatergrupper jobbar på uppdrag av kommuner och kan då rikta sig till personal som arbetar med människor i utsatta situationer. Detta för att främja deras möjlighet till reflektion kring sitt arbete med brukare. Akademikerförbundet SSR poängterar i en artikel från 2015 betydelsen av grupphandledning och hänvisar till en skrift de tagit fram för att förtydliga nödvändigheten av handledning i socialt arbete. Artikeln påvisar att handledning tycks ha minskat, enligt 13% av de svarande socialsekreterare som deltagit i en *Kartläggning om arbetssituationen för socialsekreterare* från 2015 (Pettersson & Wemminger 2015).

I SSR:s skrift *Grupphandledning för yrkesverksamma inom psykosocialt arbete* delas handledningens övergripande syfte in i tre kategorier som är: ”den stödjande funktionen, den professionella utvecklingen och en kvalitetssäkring av verksamheten” (SSR 2015, s.6). Några mål som beskrivs inom dessa kategorier är dels att den yrkesverksamma får ett utrymme att dela med sig av sina erfarenheter kring klientarbetet. Hen kan prata om det som varit svårt, samt i grupp reflektera kring egna känslor i ärendet där hen kan få stöd av handledare och handledningsgruppen att utforska alternativa tillvägagångssätt. Den yrkesverksamma kan genom handledning få utökad kunskap i teorier och metoder för att hantera arbetet med klientarbetet bättre. Handledningen underlättar i gemensamt samtal om ärenden för att förstå klienten bättre och applicera nyvunnen kunskap även på framtida liknande klientfall och ärenden. Kvalitetssäkring av verksamheten ökas i och med att det vid grupphandledningstillfället diskuteras och reflekteras kring bemötande av klienten, detta för att klient och anhörig ska få så bra stöd och behandling som möjligt (SSR 2015, s.6 ff.).

Det krävs ett stort antal organisationer och verksamheter som jobbar för att kunna förverkliga socialtjänstens mål om att för alla samhällets människor främja ekonomisk och social trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor, aktivt deltagande i samhällslivet, samt att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser (SoL 2001:453). Utöver de statliga och kommunala verksamheter som har till uppgift att arbeta utifrån dessa mål stöttar även non-governmental organizations detta arbete på olika plan. Min utgångspunkt är i och med att dessa NGO:s finns, att behovet av hjälp och stöd för människor i samhället är större än vad de offentliga organisationerna kan tillhandahålla. Det behövs därför fler aktörer som kan stötta socialarbetare i deras arbete för att uppnå lagens mål, men även fler aktörer som arbetar med människor som är i behov av insatser från samhället.

1.1 Syfte och frågeställningar

Jag som teaterpedagog och blivande socionom ser betydelsen av att förena dramapedagogiska metoder och socialt arbete för att generera alternativa metoder för förändringsarbete i samhället. Det är i denna avsikt väsentligt att undersöka betydelsen av pedagogiska dramametoder i arbetet med socialarbetare respektive klient. Detta för att se om de teatergrupper som arbetar med utsatta grupper i samhället fyller en liknande funktion som olika NGO:s gör. Det är även viktigt att undersöka hur pedagogiskt drama kan användas som en handledningsmetod för yrkesverksamma socialarbetare i syfte att öka reflektion. Syftet med denna studie var således att undersöka om och hur en arbetar med pedagogiskt drama i socialt arbete i södra Skåne. De frågeställningar som i denna studie ska besvaras är:

- Vilken betydelse har pedagogiskt drama i socialt arbete?
- Hur arbetar verksamheter som använder sig av pedagogiska dramametoder för att uppmärksamma och bearbeta etiska frågor i socialt arbete?

2. KUNSKAPSLÄGE & BEGREPPSDEFINITIONER

Drama och teater i samband med socialt förändringsarbete är i sig inget nytt ämne. Redan komediförfattaren Aristophanes (445–385 f.Kr.) i det antika Grekland menade att ”the dramatist should not only offer pleasure but should, besides that, be a teacher of morality and a political adviser” (Boal 2000). Redan då höll inte alla med honom utan de menade likt Aristoteles (384–322 f.Kr.) att konst, lyrik och dramatik borde vara oberoende i relation till politiken (ibid.). Däremot påstod även Aristoteles att kunskap fastnar lättare och djupare om en lär sig den under lustfyllda förhållanden (Hägglund & Fredin 2011, s. 92). Denna åsikt har även skolan i Sverige arbetat mycket utefter och det finns en del forskning som behandlar pedagogiskt drama som metod i skolans, framförallt för- och grundskolans värld. Jag är medveten om att pedagogiska perspektiv, i synnerhet i samband med socialpedagogiken, är tätt förknippade med socialt arbete. Cederlund och Berglund menar att socialpedagogiken är till för att stödja den behövande att bli medveten om sina villkor för att utifrån dessa kunna påbörja ett förändringsarbete (2017, s.109). Utifrån detta kan en säga att denna studie befinner sig i socialpedagogikens sfär, dock med större fokus på etik, värdering och reflektion i socialt arbete.

Studier kring ämnet pedagogiskt drama i socialt arbete fann jag med olika hög relevans för min studie, från olika delar av världen. I Indien exempelvis har dramapedagogiska metoder och communityteaterföreställningar tillsammans med socialarbetare använts i en grupp av kvinnor för att stärka deras självkänsla och öka empowerment - ett begrepp som jag kommer att gå in på närmare utifrån andra källor längre fram i kapitlet (Boehm & Boehm 2003). Adi Barak, från School of Social work i Israel diskuterar i en artikel publicerad i *British Journal of Social Work* hur Augusto Boals pedagogiska dramametoder skulle kunna bidra till att öka ett kritiskt medvetande i klientinterventionen i socialt arbete (Barak 2016). Även Boals metoder beskrivs närmare i ett senare skede i detta kapitel. De studier jag fann mest relevanta i ämnet pedagogiskt drama i socialt arbete som har gjorts i Norden presenteras något utförligare i följande stycken.

Två kandidatuppsatser behandlade ämnet dramapedagogik för äldre på äldreboende respektive för äldre över 65 år som är aktiva i drama-/teatergrupper. Det båda studierna kom fram till var, att drama visade sig vara en metod som hjälper individen att bli sedd, hörd och ingå i ett meningsfullt sammanhang. Individerna fick gemensamt i grupp en möjlighet att reflektera över erfarenheter och på så vis utvecklas. Detta kunde föra dem närmare varandra, men även närmare personalen på äldreboenden exempelvis. Individerna blev utmanade med olika övningar och kunde med hjälp av drama få möjligheten att utvecklas och knyta an till nya människor. Dramatillfället kunde även bli en bot på ensamhet som vissa av de äldre kände i sin situation (Thunell 2016 & Bici 2013).

Jens Ineland har skrivit sin avhandling *Mellan konst och terapi* där han följer två dagliga verksamheter där brukare jobbar med teater som slutligen leder till föreställningar. Han har inte fokuserat på pedagogiska drama metoder, även om informanterna som han citerar menar att teater bidrar till att brukarna blir sedda på ett annat sätt och att de på så vis utvecklas som individer och därmed stärker både sin självkänsla och sociala kompetens (Ineland 2007, s.38 ff.). Även Gjørnum med flera har undersökt Nordic disability theater, teatrar i Sverige och Norge som riktar sig till personer med olika funktionsnedsättningar. I sin artikel belyser han att arbetet på teatern och föreställningarna i sig har bidragit till en frigörande effekt hos deltagarna som i sin tur lett till en ökad tillit till egna resurser och en komplexare syn på ens egen person och förmåga (Gjørnum et.al. 2010). Liksom Gjørnum uttrycker Ineland att själva teaterföreställningen möjliggör ett forum som för en ofta fördomsfull allmänhet ger ett omväxlande intryck av personer med utvecklingsstörning. Däremot menar Ineland att i strävan efter att normalisera det "onormala" uppstår risken att samtidigt reproducera bilden av personer med utvecklingsstörning som avvikande i samhället (Ineland 2007, s.63 ff.).

Ehn och Åqvist undersökte i sin kandidatuppsats dramapedagogik som en metod för utveckling i arbetslivet och kom fram till att metoder som bland annat rollspel och forumteater är effektiva på så vis att de gynnar en dynamisk förändringsprocess. De intervjuade utvecklingskonsulter som arbetade utifrån dessa metoder och hävdar att personalen utifrån detta arbete kunde öka sin kommunikationsförmåga, samt att den sociala kompetensen utvecklades, vilket enligt dem kan leda till bättre samspel på arbetsplatsen (Ehn & Åqvist 2001).

Joakim Dahlberg (2012) behandlar i sin magisteruppsats i socialt arbete ämnet *Professionell gestaltning och socialt arbete*. Han har intervjuat en teaterensemble och socialarbetare i Stockholm efter att de sistnämnda sett ensemblens

föreställning. Inför föreställningen arbetade ensemblen med olika metoder för att närma sig ett ämne kring sociala svårigheter. Ensemblens metoder grundar sig i djupgående, näst intill sociologiska undersökningar som Dahlberg uttrycker det. De samlar information och litteratur kring ämnet, samtidigt som de bjuder in experter på området och sedan prövar de sitt manusmaterial på referensgrupper som har egen erfarenhet av ämnet. Detta för att kunna ge publiken en relevant gestaltning kring ämnet, vilket enligt socialarbetarna ger en emotionell framställning som når publiken och hjälper klienter som tidigare varit svårnådda att öppna upp i samtal (Dahlberg 2012, s.60). Ensemblen som interagerar med publiken, öppnar efter föreställningen även upp för en mötesplats för reflektion och samtal. Socialarbetarna menar att detta emotionella möte är jämförligt med socialt arbete och skulle kunna vara en del av ett socialt förändringsarbete. Dahlberg menar att socialarbetarna i sitt arbete delvis redan är bekanta med dramapedagogiska metoder då de använder sig exempelvis av rollspel. Han kommer vidare fram till att de socialarbetare som han intervjuade ställer sig allmänt positiva till de metoder som teaterensemblen använder sig av, men att de samtidigt ser svårigheter att implementera dessa till fullo i sina organisationers struktur (Dahlberg 2012, s.67 ff.).

Stina Michelson gjorde sin socionomkandidatuppsats kring ämnet *Dramatisk metod som verktyg i empowermentbaserat socialt arbete*. Uppsatsen är en kvalitativ litteraturgranskning där Michelson diskuterar kring hur metoder som forumteater, rollspel och värderingsövningar kan användas i socialt arbete och vad det i så fall skulle kunna ge för resultat. Hon menar att utifrån ett empowermentperspektiv är syftet att generera klientens egna resurser för att hen ska få styrka och makt till att förändra sitt liv (Michelson 2005, s.40). Michelson hävdar vidare att de dramatiska metoderna kan vara ett gynnsamt komplement för socialarbetaren i arbetet med klienten eller klientgrupper. Hon nämner vidare olika kategorier som behandlar frågor som är relevanta både inom empowermentteorier, samt i pedagogiska dramateorier. Dessa är bland andra reflektion och aktiv handling, medvetenhet och kunskap (Michelson 2005). Malcolm Payne tar i sin bok *Modern teoribildning i socialt arbete* upp Judith A.B. Lees omfattande redovisning som han menar är den mest betydande vad gäller empowermentbegreppet. Tre viktiga utgångspunkter ur empowermentteorin som han nämner utifrån Lee och som bekräftar Michelsons framtagna kategorier är:

- ”Utveckling av en mer positiv och starkare syn på sig själv.
- Utvecklingen av den kunskap och förmåga som krävs för att få ett kritiskt perspektiv på sociala och politiska realiteter.
- Tillämpning av resurser, strategier och kompetenser för att uppnå personliga och kollektiva mål.”

(Payne 2015, s. 390)

2.1 Socialt arbete

Med socialt arbete menas i denna studie, utifrån nationalencyklopedins definition, ett organiserat arbete som syftar till att stärka individer eller grupper som på något sätt riskerar att missgynnas i samhället utifrån deras position (Nationalencyklopedin 2018 a). För att socialt arbete ska bli aktuellt i samhället behöver det först uppstå och formuleras ett socialt problem. Som Meeuwisse och Swärd diskuterar kan det vara svårt att definiera ”sociala problem” (2013, s.38 ff.). Författarna tar upp ett antal kriterier som bidrar till att definiera begreppet såsom exempelvis att problemet har med samhälle och struktur att göra och att ett

socialt problem ofta uppstår när något eller någon avviker från normen. Problemet måste vara synligt och möjligt att åtgärda (Meeuwisse & Swärd 2013, s.39 ff.).

2.2 Pedagogiskt drama

Dra'o är det gammalgrekiska ordet för "att handla" och det är där Hägglund och Fredin menar att ordet "drama" ursprungligen kommer ifrån. Författarna menar vidare att ordet drama kan ha olika betydelser. Drama kan stå för pjäs eller en extrem händelse i vardagen för att nämna något exempel (Hägglund & Fredin 2011, s.9). I denna studie står drama och synnerligen "pedagogiskt drama" för pedagogiska metoder som på olika sätt kan används i skolan, i olika teaterproduktioner eller även i terapeutiskt syfte i diverse sammanhang. År 1977 kom dramapedagoger inom *Svenska teaterförbundet* fram till en sammanställning av vad som enligt dem ska anses vara "DRAMA". De menar att "drama är en konstnärlig och pedagogisk arbetsform där en på ett pedagogiskt vis använder sig av lekar, gruppövningar, improvisationer och olika teaterformer. Drama är ett skapande av lagarbete, där arbetet är viktigare än resultatet. Det är ett sätt att stimulera, tillvarata och utveckla kommunikation mellan människor och det tränar gemensamt beslutsfattande." Vidare menar de att en "utgår ifrån varje grupps och dess deltagares förutsättningar, intressen och sociala verklighet för att genom upplevelser och bearbetning nå kunskap. Drama utvecklar människans fysiska och psykiska resurser, så att hon aktivt ska kunna verka i det samhälle hon lever i." (Drama 1977, refererad i Grünbaum & Lepp 2005, s.47–48)

Lennart Wiechel (1983), Sveriges första docent i ämnet, menar att pedagogiskt drama kan bidra till en social kunskapsbildning. Han påpekar att förutsättningen för denna kunskapsbildning är självacceptans, en måste lära känna och tycka om sig själv för att kunna tro på sin egen förmåga. Individens måste vidare bli medveten om sin livssituation och hur omvärlden påverkar denna. Wiechel anser att individen behöver en förmåga till *social distans*, där individen kritiskt kan pröva, reflektera och spegla en social situation och relationen till andra och samhället för att i förlängningen få en förståelse för denna och kunna påbörja ett förändringsarbete. Genom dessa färdigheter, som kan utvecklas med hjälp av pedagogiska dramametoder, utvecklar individen *en social kompetens* som är genomtänkt och djupgående då den är kopplad till det sociala sammanhanget (Wiechel 1983, s.13).

2.3 Forumteater

Forumteaterns mål enligt Byréus är "att förvandla åskådaren från passiv varelse till aktiv medskapare, det vill säga till huvudrollsinnehavare i sitt eget liv. Hon menar vidare att forumteater ska ge människan möjlighet att träna sig inför verkligheten, förbereda sig för framtiden och att bryta inre och yttre förtryck" (Byréus 2010, s.13).

Forumteater eller forumspel, som den pedagogiska metoden senare kom att kallas i Sverige har sitt ursprung i Augusto Boals (1931-2009) *Theater of the oppressed*, de förtrycktas teater (Hägglund & Fredin 2011, s.9). Boal menade att all teater nödvändigtvis är politisk och att teatern både ska reflektera och påverka hur samhället är organiserat. Han menade vidare att teater kan anses som ett "effektivt vapen" för att främja individers, de förtrycktas, frihet (Babbage 2004, s.39 f.). I praktiken kunde de förtrycktas teater se ut så att Boals teatergrupp besökte människor i utsatta situationer, exempelvis människor i fattiga bostadsområden för att tillsammans med dem prata om olika missförhållanden som de upplever.

Utifrån dessa samtal skapade gruppen sedan en forumteater där de gestaltade olika scener som beskrivits av ”de förtryckta” själva. Gemensamt diskuterade de sedan under spelets gång fram olika lösningar som kunde leda till nya lagförslag för att förbättra människors livsvillkor (Byréus 2010, s.13 ff.).

Även communityteater har sin grund i att berätta om specifika gruppers egna livsberättelser, erfarenheter och villkor. Det kan som ovan beskrivet vara en utomstående grupp som i samarbete med dem som spelet ska handla om, arbetar fram en föreställning eller forumteater. Alternativt kan gruppen själv, communityn, med eller utan hjälp av erfarna teaterkonstnärer skapa en föreställning eller även forumteater. I alla former av community- och forumteater är dock det viktigaste att involvera dem det faktiskt handlar om för att på så vis aktivera gruppen och communityn (Nationalencyklopedin 2018 b).

Det essentiella i forumspel är att gränsen mellan spel och verklighet delvis suddas ut eftersom publiken, som gestaltningarna handlar om, kan bryta spelet genom att utropa ”*Stop!*”. Därefter kan de antingen föreslå hur en viss karaktär ska handla istället eller åskådaren, *the spectator*, blir genom att aktivt ersätta en av skådespelarna en så kallad *spect-actor* som medvetet prövar och gestaltar ett alternativt agerande för den valda karaktären i situationen (Babbage 2004, s.40 ff.). ”Publiken” får chansen att påverka handlingen i scenen utifrån en önskan om en förändring och hen kan prova olika handlingar som kan leda till alternativa händelser i den gestaltade scenen. Byréus skriver att individen härigenom får en chans att öva ett förändringsarbete som hen sedan kan applicera och våga göra i sitt eget liv (2010, s.15).

I ett forumspel kan dock aldrig den som förtrycker bytas ut av publiken. Paulo Freire som skrev om *Pedagogy of the oppressed* vars idéer om politisk medvetenhet dels ligger till grund för Boals *Theater of the oppressed* uttryckte sig såhär kring relationen förtryckt-förtryckare: ”Det är bara de förtryckta, som genom att befria sig själva också kan befria sina förtryckare.” (Freire 1972, s.52). Gestaltningen är skapad utifrån de förtrycktas perspektiv och det är viktigt att belysa att en inte kan förändra förtryckaren på ett magiskt vis, varken i spelet eller i det verkliga livet. Förtryckaren kan däremot påverkas av de runtomkring och på så vis själv förändra sitt beteende.

En viktig roll i forumspel har även Jokern, som agerar som en ledare för själva spelet. Jokerns uppgift är att underlätta samarbete och demokratisk dialog aktörer och publik emellan. Hen ansvarar för ramarna under spelets gång och utforskar med öppen nyfikenhet publikens åsikter och tankar kring problem och lösningar. Jokern ser till att publiken får plats att prova alternativa handlingar i spelet och reflektera över situationen (Byréus 2010, s.23). Reflektion kan även ske i samspel med aktörerna som kan föra en dialog med publiken i roll för att ytterligare ge möjlighet till en fördjupad reflektionsprocess. Jokern har inga egna åsikter, men är ytterst engagerad och intresserad av konflikten i spelet och publikens åsikter. Hen uppmuntrar ständigt publiken till eftertanke med frågor och ifrågasätter egna slutsatser utan att döma publikens förslag och uttal. Hen är en förmedlare av hopp och frihet, samtidigt som hen inte tar ifrån publiken äganderätten till situationerna, problem och lösning. Ibland använder sig Jokern av olika lekar och värderingsövningar för att värma upp publiken inför ett forumspel (Byréus 2010, s.23). Allt deltagande bygger dock alltid på frivillighet.

2.4 Värderingsövningar

Inom forumspel använder en sig ofta av olika värderingsövningar för att deltagarna ska träna sig i att ta ställning kring olika ämnen och påståenden, öva sig i att uttrycka egna tankar och funderingar, samt bearbeta värderingar med hjälp av egen- och gruppreflektion (Byréus 2010, s.17). Par- eller gruppsamtal, eller diskussioner med handuppräkningsmetod kan vara exempel på övningar som får deltagarna att börja tänka kring ett specifikt ämne och börja formulera egna tankar och åsikter. 4-hörnsövning är ytterligare ett exempel på en värderingsövning som ofta används i olika situationer. Byréus menar att myndigheter och idéburna organisationer gärna använder övningar som denna för att lyfta fram en specifik fråga i arbetslaget. På relativt kort tid kan fakta förmedlas och frågor kan animera gruppen till reflektion. Eftersom alla i gruppen aktiveras, kan dessa övningar underlätta för individerna att våga uttrycka åsikter på ett mindre skrämmande sätt. Ett dilemma presenteras då i gruppen och därefter presenteras fyra olika förhållningssätt i varje hörn av rummet i förhållande till situationen. Individerna i gruppen får nu placera sig i det hörn som de finner mest lämpligt i relation till sin egen åsikt. Detta kan underlätta för diskussion och senare även utvecklas till ett forumspel där situationen kan gestaltas på olika vis av gruppen för att generera vidare reflektion och diskussioner kring ämnet (Byréus 2010, s.179).

3. TEORI OCH ETIK

Den teori och etik som jag har valt att fördjupa mig i för att kunna analysera min empiri presenteras här i fyra olika avsnitt som är symbolisk interaktionism, dramapedagogiska perspektiv, reflektion samt etik.

3.1 Symbolisk interaktionism

Till grund för denna teori ligger till stor del filosofen George Herbert Meads (1863–1931) arbete. En av Meads främsta studenter var Herbert Blumer (1900–1987) som år senare myntade begreppet *symbolisk interaktionism* (Charon 2004, s.30). År 1986 sammanfattade Blumer teorins centrala innehåll i tre punkter där han menar att människor agerar gentemot saker och ting beroende på meningen och betydelsen som dessa saker har för dem själva. Dessa saker och ting kan dels vara fysiska objekt, andra människor, institutioner, vägledande ideal, andra människors viljor, och vardagliga möten i människans liv. Han menar vidare att meningen av dessa saker och ting får sin betydelse utifrån sociala interaktioner, samt att meningen hanteras och förändras genom en tolkningsprocess som människan använder sig av i samspel med de saker och ting hen möter och samspelar med (Blumer & Morrione 2004, s.xii-xiii). Det finns vidare fem centrala idéer som ligger till grund för detta perspektiv och som förtydligar essensen i teorin.

1. Betydelsen av social interaktion.

"Social interaction is almost always central to what we do." (Charon 2004, s.28)

För att sammanfatta betydelsen av social interaktion har Charon räknat upp fyra huvudpunkter:

- *"Social interaction creates our qualities as human beings.*

- Social interaction is an important cause of what the individual does in situations.
- Social interaction forms our identities.
- Social interaction creates society.” (Charon 2004, s.143–144)

Social interaktion är således en konstant händelse, där människor agerar i samband med andra människor. Människor interagerar med varandra utifrån hur de bemöts och förändrar sina egna uppfattningar och handlingar flexibelt utefter det de möter. Människor påverkas av varandra och formas i och med den sociala interaktionen. Utifrån denna teori är människan en aktiv och ständigt föränderlig varelse, där hen påverkar och blir påverkad i oändlighet. Detta formar i sin tur samhället istället för att endast samhället formar individen. Förändring sker konstant i var och en i en dynamisk process där individen konstant influerar andra individer samtidigt som de själva influeras på samma gång (Charon 2004, s.28).

2. Meningen av att tänka.

”Thinking is almost central to what we do.” (Charon 2004, s.29) Människors handlingar påverkas även av ens egna tankar och de processer som sker inuti oss när vi tänker. Givetvis kan sociala interaktioner påverka våra tankar, men Charon menar att det vi själva tänker också spelar roll och påverkar våra handlingar och beteenden. (2004, s.29)

3. Betydelsen av definition.

”Definition is everything; what we do does not result simply from reality as it is but from how we define what it is.” (Charon 2004, s.29) Charon menar att människan definierar situationer i stundens hetta. Givetvis har definitionerna växt fram ur tidigare sociala interaktioner och egna tankar, men i en situation som sker just nu tolkar vi och definierar verkligheten och handlar utifrån detta. *”The reality that exists ”out there” is far less important than our definition of that reality.”* (Charon 2004, s.29) Vi svarar alltså inte på den andres ord och mening, utan vi svarar på vår tolkning av den andres ord och mening.

4. Betydelsen av nuet.

”The present, not the past, must be understood in order to understand cause; what is going on right now in our present situation makes the real difference in how we act.” (Charon 2004, s.29) Det är varken samhällets eller vårt eget förflutna som påverkar våra handlingar i nuet, det är våra definitioner av rådande situation, våra egna tankar och vår sociala interaktion just nu som avgör hur vi handlar. Mening tillskrivs till handling, tanke och interaktion i nuet. Det förflutna påverkar oss för att vi tänker på det och definierar det i nuet. (Charon 2004, s.29).

5. Betydelsen av den aktiva människan.

”We are here conceptualized as active participants in what we do” (Charon 2004, s.29). Charon jämför den symboliska interaktionismen med andra teorier som snarare belyser människans passivitet och hur hen formas av samhället istället för tvärtom. Han menar däremot att utifrån den symboliska interaktionismen är människan en aktiv individ som använder sig av sin omgivning snarare än att hen svarar på den. Vi definierar vår omgivning i relation till våra egna mål i den aktuella situationen och definierar nuet i förhållande till det förflutna, istället för att enbart tolka det som händer nu som en konsekvens av det förflutna. Således är människan en aktiv individ i samhället som påverkas och påverkar på samma gång i varje unik stund (Charon 2004, s.29).

En annan förmåga som Charon beskriver som *social intelligens* och som är synnerligen betydelsefull i social interaktion är "taking the role of the other" eller *role taking* (2004, s.108). Han menar att utan denna förmåga skulle kommunikation och relationer bli väldigt stela och enformigt repetitiva. Att kunna försätta sig i den andres roll är en förutsättning för att förstå varandra, kunna kommunicera på ett tydligt sätt och på så vis även uppnå de egna mål en har med den sociala interaktionen. Charon menar att människor oavsett om de är i samspel med andra eller för sig själva, konstant övar sig i role taking på ett eller annat sätt. Han menar att denna inre föreställningsförmåga är grunden för att lära sig om fundamentala kunskaper, såsom att veta när en behöver fly, hur en blir vänner, hur en blir del av en grupp eller sammanhang, hur en beter sig bra eller dåligt och hur en förstår sin omgivning. Role taking är inte enbart till för att förstå andra och för att kunna få andra att förstå oss, utan det Mead även menar är att role taking bidrar till att utveckla den egna personligheten. Han menar att genom att ta någon annans perspektiv som interagerar med oss, kan vi först bli medvetna om vår egen person och kan därigenom med nya insikter "act toward, evaluate, direkt, identify, asses our self as we act" (Charon 2004, s.113). Enligt Charon understryker Mead vidare en viktig betydelse av role taking för samhället. Han menar att vi handlar och kontrollerar våra handlingar utifrån vår plats i gruppen, i samhället, vilket gör det viktigt att kunna ta rollen av gruppen för att förstå hur den fungerar och varför den handlar som den gör. "We enter in this way into the attitudes of others, and in that way we make our very complex societies possible." (Mead 1936 refereras i Charon 2004, s.113). Role taking hjälper individen att förstå sin plats i samhället och att bli medveten om sina rättigheter och plikter för att kunna koordinera sina egna handlingar med andras och även för att gemensamt kunna agera i grupp (Charon 2004, s.113).

3.2 Dramapedagogiska perspektiv

Mia Marie Sternudd betonar i sin avhandling *Dramapedagogik som demokratisk fostran?* betydelsen av "målen med dramapedagogisk verksamhet" och beskriver för att förtydliga detta fyra dramapedagogiska perspektiv. Varje perspektiv har olika medel för att kunna påverka individen och på så vis skapa ett mer demokratiskt samhälle (Sternudd 2000, s.47).

Det *konstpedagogiska perspektivet* har fokus på att individer tillsammans skapar en föreställning och i arbetet med denna ökar de sin kreativa uttrycksförmåga, samt utvecklar sin personlighet i ett socialt samarbete individer emellan i gruppen (Sternudd 2000, s.110).

I det *personlighetsutvecklande perspektivet* använder en sig av olika rollspelstekniker för att undersöka och analysera olika vardagssituationer där en utgår från individens egna erfarenheter, men även utifrån olika samhällsrelaterade texter som behandlas med hjälp av dramatiskt agerande. Detta är till för att utveckla individens medvetenhet kring olika dynamiska processer på individ-, grupp- och samhällsnivå. Individen ska i relation till och i samarbete med andra individer i gruppen få möjlighet att reflektera kring sina egna förutsättningar för att dels lära sig förstå sig själv bättre och dels utforska vad som sker mellan människor i olika sociala situationer. Sternudd poängterar att individen på så vis kan utveckla sin självuppfattning, omvärldsuppfattning och genom att utforska kommunikation mellan individer även utveckla en förståelse för samhälleliga och historiska händelser (Sternudd 2000, s.110 ff.).

Inom det *kritiskt frigörande perspektivet* ska individen rustas för att kunna undersöka samhällets maktstrukturer med hjälp av både ord och handling. Att synliggöra maktstrukturer och bli medveten om dem ska hjälpa individen att se konsekvenserna av förtryck och träna individen i att inte agera förtryckande själv. Individen fostras så demokratiskt och för att i högre syfte bidra till att bygga ett solidariskt samhälle. Fiktiva situationer som ligger till grund för forumspel och socioanalytiska rollspel ska ha en verklighetsförankring där individernas egna erfarenheter vävs samman med samhällseliga teman som har en betydelse för individerna i gruppen och den delaktiga publiken (Sternudd 2000, s.111 ff.).

Fokus i det *holistiskt lärande perspektivet* ligger på ett tematiserat problem. Problemet kan vara av naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig eller humanistisk art och utforskas i en ledarledd process. Sternudd nämner klassrumsspel, där läraren hjälper gruppen utforska ett valt ämne med hjälp av olika konstnärliga uttryck och gruppen tillsammans, under processens gång, lär sig kommunicera och fatta beslut på ett demokratiskt vis. Syfte utifrån detta perspektiv är att påverka individens attityder till olika problem och även lära sig förstå den universella och mänskliga meningen bakom problemet (Sternudd 2000, s.112 ff.).

Sternudd poängterar vidare betydelsen av reflektion, vilket även leder in på nästa ämne i detta kapitel. ”Att alla medborgare oavsett kulturell bakgrund både vill, törs och kan tänka efter, reflektera och analysera, kan ses som en förutsättning för att de ska kunna uttrycka solidaritet samt kunna vara såväl medbestämmande som självbestämmande.” (Sternudd 2000, s.25).

3.3 Reflektion

Kristin Bie, författare till Reflektionshandboken menar att reflektion är kopplat till ”kritiskt tänkande” (2009, s.14). Hon menar att reflektion är nödvändigt för att kunna ifrågasätta och undersöka etablerad teori och praktik och därmed även utforska ens egna tankar, handlingar och känslor i sitt dagliga arbete. Reflektion, menar hon, är förutsättningen för lärande och förändring. Vidare skriver hon, enligt Söndenå, att lärande reflektion dessutom uppnås bäst i dialog med andra som också reflekterar (Bie 2009, s.79). Donald Schön, författare till *The Reflective Practitioner* tillskriver reflektion stor betydelse i professionellas dagliga arbete och myntade begreppen reflective practice, reflection-in-action och reflection on action som beskrivs närmare i följande stycken.

Schöns begrepp *reflective practice* beskriver ett mer dynamiskt, utforskande sätt för professionella att arbeta utefter. Schön menar att den professionelle kontinuerligt bör utforska sina egna professionella begränsningar i samspel med klienten i reflekterande samtal och möten (Schön 1991, s.295 ff.). Han menar vidare att förväntningen på den professionelle, exempelvis socialarbetaren, vanligtvis är att hen i sitt yrkesliv och i arbetet med klienter spelar rollen av att vara experten i sammanhanget. Hen har kunskap, som är applicerbar på den aktuella situationen med klienten som är i behov av svar eller hjälp (Schön 1991, s.299). Det Schön dock propagerar för är att den professionelle i mötet med klienten inte bara ska utgå från sin inlärd kunskap, *knowledge-in-action*, utan även våga visa sina osäkerheter, som en yrkesverksam givetvis också kan uppleva i sitt arbete. Den professionelle ska i mötet och i arbetet med klienten utforska sina egna handlingar och tankar, vilket enligt Schön leder till en oändlig process av *self-education* (Schön 1991, s.299). Att bli medveten om framgång eller

misstag när de sker blir en upptäckt som en kan arbeta med direkt, snarare än att ett misstag leder till självförsvar gentemot klienten menar Schön. Han menar vidare att den professionelle givetvis har en kunskap i bagaget som hjälper till att agera och ta beslut i stunden, men om hen även kan se klientens kunskap och expertis om sitt eget liv i situationen, kan båda lära av varandra. Schön menar att den professionelle ska sträva efter ett genuint möte med klienten för att komma närmare klientens tankar och känslor. Den professionelle kan då släppa på den professionella fasaden och gemensamt med klienten hitta nya sätt att undersöka den unika situationen som de befinner sig i för att generera bästa hjälpen för klienten (Schön 1991, s.300).

Det beskrivna förhållningssättet gentemot klienten är förutsättningen för *Reflection-in-action*. Schön menar att reflection-in-action är ett konstant experimenterande och utforskande. Tanke och handling är inte separerade företeelser, där en först tänker ut en intervention och sedan sätter den i kraft (Schön 1991, s.66 ff.). Därför kan mötet mellan klient och den professionelle bli mer dynamisk och insatsen kan modifieras utifrån klientens unika behov. Om den professionelle enbart handlar efter *knowledge-in-action* (ibid.), som Schön uttrycker det, finns inte mycket utrymme för ny kunskap. Den inlärd kunskap styr och problemet formuleras enbart utefter tidigare erfarenheter och kunskap, vilket gör att hjälpinsatsen också utformas utifrån en standard. En agerar utifrån inlärd rutin istället för att utforska nya, kanske i det aktuella fallet, mer lämpliga tillvägagångssätt. Det finns då en risk att klienten pressas in i ett mönster som senare kanske visar sig inte passande alls (Schön 1991, s.40 ff.). Schön förespråkar därför ett mer öppensinnat och ödmjukt möte den professionelle och klienten emellan för att i stunden på ett fritt sätt kunna reflektera över situationen i samklang med klienten. Schön påpekar att reflection-in-action kan kännas skrämmande för de professionella som är vana vid att handla utefter sina inlärd kunskaper och tekniker, men att det därför är så viktigt att reflektera i handling för att inte fastna i inlärd mönster, utan att konstant lära och utforska för att utvecklas i sin profession (Schön 1991, s.69).

Reflection on action är ett komplement till reflection-in-action som innebär att en reflekterar kring hur en tänkte, kände och handlade efter att en situation eller handling har skett. Schön menar att det ibland kan vara farligt att reflektera i situationer som kräver en handling i stundens hetta, där en måste agera spontant och utifrån ens *knowing-in-action*. Den inlärd kunskap hjälper en att komma in i ett slags *flow* som tillåter oss agera snabbt utifrån de anspråk som ställs på oss i en pressad situation (Schön 1991, s.54). Men just efter sådana situationer är det än mer givande att reflektera över ens känslor, tankar och handlingar för att utvecklas och få kunskap utifrån ens nyvunna erfarenhet.

3.4 Etik

Till grund för allt socialt arbete ligger etiska värden och normer som enligt Blennberger bör ha sitt ursprung i normer och värden som överlag gäller i vårt liv och samhälle (Blennberger 2005, s.183). Han pekar på vägledande dokument där etiska kodord ska kunna användas som riktlinjer för det sociala arbetets utförande och anda (Blennberger 2005). Exempel på sådana dokument är Socialtjänstlagen med dess portalparagraf och FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna:

”1 kap. Socialtjänstens mål

1 § Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas, ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor, aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.”

(SoL 2001:453)

”Artikel 1

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap.”

(Regeringskansliet 2011)

Begrepp kopplade till frihet, lika värde och rättigheter är centrala i båda dokumenten. Blennberger menar att socialt arbete framför allt kan tolkas som en ”frigörande pedagogik” där en arbetar för att frigöra och medvetandegöra och på så vis belysa och röja samhällets maktstrukturer och förtryckarmekanismer. Han menar vidare att en ytterligare viktig grundidé som avspeglas i citaten är att människan ska uppmuntras och mobiliseras till att använda sina egna resurser för att kunna agera på ett sätt som genererar ”aktivt deltagande i samhällslivet” (Blennberger 2005, s.147). Blennberger belyser därmed att det sociala arbetet ska främja medborgarnas mobilisering och empowerment i enlighet med samhällets egna grundvärden och normer (2005, s.147).

Det är ofta komplexa frågor som en socialarbetare kan stöta på i sitt dagliga arbete och det är inte sällan en möter fall som ur ett etiskt perspektiv blir problematiska och medför etiska dilemman (Banks 2006, s.11). Så gärna socialarbetaren vill och måste förhålla sig till ovannämnda dokument, är förväntningar och krav från olika håll, som klient och arbetsgivare, åtskilda krafter som ofta kan dra åt skilda håll. Sarah Banks har identifierat fyra kategorier som ofta resulterar i etiska problem och dilemman för socialarbetaren:

- *Issues around individual rights and welfare* – klienters rätt till autonomi, egna beslut och val i motsats till socialarbetarens ansvar att främja alla klienters välfärd
- *Issues around public welfare* – rättigheter och intressen som inte nödvändigtvis är i klientens intresse, socialarbetarens ansvar gentemot samhället och sin arbetsgivare samt uppgiften att främja bästa möjliga hjälp för största möjliga antal människor
- *Issues around equality, difference and structural oppression* – främjandet av jämlikhet samtidigt som en måste hantera när jämlikhet inte kan åstadkommas, samt socialarbetarens ansvar att bestrida förtryck och arbeta för förändring i samhällsstrukturer
- *Issues around professional roles, boundaries and relationships* – socialarbetarens olika roller beroende på situation (exempelvis, konsult, kontrollant, allierad, vän, m.m.), samt eventuella problem i samspel med kollegor, andra professioner och politiska agendor

(Banks 2006, s.13 ff.)

Jenny Gren skriver om fem etiska principer som är användbara som redskap i en etisk prövning när dilemman och problem uppstår i situationer som de ovannämnda punkterna beskriver.

- *Autonomiprincipen* – klienten har rätten att bestämma över sitt eget liv, så länge det inte ”går ut över andras självbestämmande”
 - *Integritetsprincipen* – ”socialtjänsten bör respektera klientens åsikter, önsknningar och värderingar”
 - *Rättvisepincipen* – ”klienter som söker bistånd eller är föremål för utredning, vars situation i relevanta avseenden är lika, också skall behandlas lika och i bistånds- och åtgärdsbedömningen bedömas lika”
 - *Godhetsprincipen* – socialarbetaren ”bör göra gott mot klienten, vilket inkluderar att förhindra och förebygga lidande”, både fysiskt och psykiskt
 - *Skadepincipen* – socialarbetaren ”har en plikt att inte orsaka klienters skada”
- (Gren 1996, s.109)

Socialarbetaren befinner sig i arbetet med klienten ofta i en komplex situation med krav, riktlinjer och människors behov som kan vara svåra att förena. Gren skriver vidare om den danske filosofen och teologen Knud Ejler Løgstrup som enligt henne belyser betydelsen av mötet mellan människor. Oavsett mötets längd och innehåll har detta möte en påverkan på individen som tydliggör ett obevekligt beroendeförhållande människor emellan. Gren uttrycker att Løgstrups huvudsakliga mening är att människan inte bara är någonting i och genom sig själv, utan att vi som människor ”är beroende av varandra för att kunna förverkliga våra liv” (Gren 1996, s.205). Gren påpekar vidare att den humanistiska människosynen baseras på grundantagandet att människan är en social varelse (1996).

Ej att förglömma är dock mötets och relationens ojämlika förhållande. Oavsett påverkan som klienten har på socialarbetaren och vice versa befinner sig socialarbetaren ofrånkomligt i en maktposition. Det är, som ovan nämnts, denna maktposition som påverkar och skapar etiska problem och dilemman i arbetet med klienten, just eftersom socialarbetaren trots allt har systemet med alla dess regler, rutiner och resurser i ryggen (Järvinen 2013, s.281). Det är i denna skärningspunkt mellan system och klient som socialarbetaren agerar. Inte är det då förunderligt att hen kan hamna i komplicerade situationer som kräver fördjupad eftertanke och reflektion. Även Gren skriver om betydelsen av reflektion och att i komplexa situationer kunna ta ett steg tillbaka för att kunna skifta fokus och perspektiv (1996, s.189). Hon menar vidare att socialarbetaren ständigt måste jobba med ett undersökande av var största fokus och lojalitet ska ligga, hos klient eller arbetsgivare exempelvis. För att kunna analysera ens handlingar och kunna synliggöra dilemman och problem måste etisk prövning och reflektion bli en rutin i ens dagliga arbete (Gren 1996, s.243).

Även Banks skriver om betydelsen av reflektion och hänvisar till tidigare nämnd Schöns reflective practice. Hon menar att det är viktigt för socialarbetare att träna sig i kritisk reflektion för att undersöka och utforska sina egna handlingar, tankar och värderingar i arbetet. Hon menar utifrån Schöns idéer att en förändring och kunskap endast kan åstadkommas genom handling och reflektion kring denna, samt dialog och ifrågasättande av ens egen praxis. Banks skriver att begreppet *praxis* även står för en sammansmältning av reflektion och handling och förespråkarna för denna idé menar att socialarbetaren bedrar sig själv i sin profession om hen separerar reflektion, värden och kunskap ifrån handling.

Förespråkarna menar vidare att kunskap och färdighet är inseparabla i förhållande till vad en socialarbetarens uppgifter bör innefatta. Begreppet *praxis* som redan användes av Aristoteles och senare utvecklades i den marxistiska teorin låg även till grund för Paulo Freires arbeten om *De förtrycktas pedagogik* (Banks 2006, s.159 ff.).

4. METOD OCH METODOLOGISK ANSATZ

Då jag ville undersöka verksamheter i södra Skåne som utför socialt arbete med hjälp av pedagogiska dramametoder ansåg jag att det var mest lämpligt att inhämta min empiri genom kvalitativa intervjuer. I en kvantitativ metod ligger fokus på mätbara resultat och siffror, medan en kvalitativ metod hjälper forskaren att undersöka respondenters uppfattningar genom deras ord och berättelser (Bryman 2011, s.340 f.). Bryman menar att den kvalitativa metoden kännetecknas av en *kunskapsteoretisk ståndpunkt* som innebär att vikten ligger i att få förståelse för hur de människor som intervjuas upplever och tolkar sin verklighet kring den miljö och fråga som forskaren undersöker (2011, s.341). För att kunna besvara mina frågeställningar och undersöka mina respondenters verklighetsuppfattning kring mitt valda ämne fick jag följaktligen använda mig utav en kvalitativ forskningsmetod i min studie (Bryman 2011, s.340 ff.).

4.1 Förförståelse

Det finns enligt Aspers en risk för att forskaren kan formulera frågor till informanterna utifrån vad hen förväntar sig att få för svar (2011, s.134). Detta beror på forskarens förförståelse och egna uppfattningar som forskaren kan ha byggt upp genom ett tidigare intresse och utbildning kring det valda ämnet (Aspers 2011, s.34 f., s.64 ff.). Fejes och Thornberg (2009, s.16 f.) menar att forskaren som använder sig av en kvalitativ metod i analysen beskriver en tolkning av verkligheten utifrån hens egen kunskap och erfarenhet, vilket dock inte behöver tyda på sämre forskning.

Som utbildad skådespelerska och teaterpedagog, samt blivande dramapedagog är jag medveten om att min förförståelse för drama och teater har varit av betydelse för mitt val av tema i denna uppsats. Jag är medveten om att min kunskap och erfarenhet kring detta ämne, som ligger mig nära hjärtat, påverkar min tolkning och analys av empiri och teori. Som Fejes och Thornberg (2009, s.17) menar behöver det däremot inte vara en nackdel. Likväl som jag har en förförståelse för det dramapedagogiska fältet, har jag även genom min socionomutbildning och arbetslivserfarenheter en förförståelse för socialt arbete. Jag anser att min förförståelse har bidragit till att jag kunnat lyfta ett ämne som det enligt min mening, inte finns tillräckligt mycket forskning kring än. Min kunskap och erfarenhet av drama och socialt arbete har bidragit till att jag har kunnat fördjupa mig mer i båda ämnesområden för att hitta paralleller och kompatibla mål inom de två fälten.

Som jag nämnde menar Aspers (2011, s.134) att ens förförståelse kan påverka utformningen av de frågor som ställs informanterna. Eftersom jag var medveten om min förförståelse formulerade jag exempelvis en specifik fråga i min

intervjuguide som är: ”Nämn tre fördelar respektive nackdelar med pedagogiskt drama som metod i socialt arbete.” Detta var för att jag specifikt ville utforska risker kring pedagogiska dramametoder för att generera en kritisk diskussion kring metoderna i förhållande till det sociala arbetet. Utifrån detta syfte anser jag inte att den nämnda frågan var till nackdel eller vinklad åt ett visst håll. Jag försökte genom hela studien förhålla mig objektiv och kritisk till min empiri och teori, trots min förförståelse. Utifrån tidigare forskning som redovisat liknande resultat som jag presenterar här, menar jag även att en annan forskare utifrån min intervjuguide och mina frågeställningar hade kommit fram till liknande resultat som jag har gjort i denna studie.

4.2 Urvalsprocess

Jag har i min kvalitativa studie valt att använda mig av vad Bryman kallar ett *målstyrt urval* (2011, s.350). Det innebär att jag utifrån mina frågeställningar och det ämne jag hade bestämt att undersöka, valde ut verksamheter som jag antog arbetar med pedagogiskt drama i kombination med socialt arbete. Till en början rådfrågade jag även min lärare i ämnet pedagogiskt drama på Malmö universitet angående verksamheter som arbetar på det vis jag eftersökte. När hon väl hade hänvisat till en passande verksamhet för att undersöka i min studie, fann jag även fler liknande verksamheter då jag började söka kring ämnet på internet.

Jag skickade ut ett presentationsmejl till potentiella informanter för att fråga dem om intresse för deltagande i min studie och för att ge information kring denna. Om jag inte fick respons på mitt mejl, ringde jag upp potentiella informanter för att försäkra mig om att de mottagit utskicket och frågade om intresset för att delta.

Efter att ha tagit kontakt med de potentiella informanterna och även påbörjat de första intervjuerna var det ett flertal gånger som informanterna hänvisade till andra individer eller verksamheter som arbetar utifrån liknande sätt som var relevanta för studien. Således kunde jag kontakta fler potentiella informanter som jag tidigare inte varit medveten om. Aspers identifierar denna urvalsmetod som snöbollsselektion, då forskaren låter personer i fältet, som en redan har kontakt med, föreslå liknande aktörer som kan undersökas. Denna metod kan vara särskilt lämplig när ett fält är svårt att greppa, vilket stämmer in på denna studie, då fältet i dagsläget är relativt litet (Aspers 2011, s.95).

4.3 Intervjuer

Inför varje intervju skickade jag ut min intervjuguide till informanterna så att de skulle kunna se på mina frågor innan vårt möte. Det var dock inget krav att de skulle förbereda sig inför intervjun på något sätt. Däremot gjorde jag själv en gedigen förstudie med övergripande research inför studien överlag och sedan inför varje enskild intervju, där jag informerade mig så gott jag kunde kring informantens verksamhet och arbete i relation till mitt ämne för studien (Aspers 2011, s.74 ff.). Jag använde mig av en halvstrukturerad intervjuguide med ett mindre antal frågor som dock kunde fördjupas genom så kallad *probing* i syfte att få informanten att utveckla sitt svar (Dahlgren & Johansson 2009, s.126). Vid själva intervjun spelade jag in med en digital voice recorder för att i ett senare skede kunna transkribera samtalet och citera informanterna ordagrant för en mer detaljerad och noggrann analys (Bryman 2011, s.420). Fem intervjuer kunde utföras face to face, då jag inför intervjun frågade om det gick bra för informanten

att jag spelade in. Den sjätte intervjun som gjordes via telefon, spelade jag in från början, men uppmärksammade informanten direkt i början om att jag spelade in och inhämtade hens samtycke innan intervjun började.

4.4 Observationer

I mitt förarbete och researcharbete kring de verksamheter som jag skulle undersöka närmare gick jag för att se verksamheternas aktuella föreställningar som dock inte blev underlag för min studie. Däremot fick jag tillfälle att utföra en observation när en verksamhet höll i forumteater och samtal med en personalgrupp inom LSS-verksamheter. Vid detta tillfälle tog jag anteckningar under tiden som observationen varade för att, som Bryman menar, en inte ska gå miste om viktig information (2011, s.95). Jag antecknade händelser och citat som anonymiserades direkt då jag inte kände till vilka personerna som deltog i publiken var. Inför denna observation presenterade jag också kortfattat vem jag var och mitt syfte med besöket. Jag informerade även om frivillighet kring deltagande och att personer som inte ville vara med i mina anonymiserade anteckningar givetvis kunde bli fullständigt onämnda.

4.5 Transkribering, analysmetod och kodning av intervjumaterial

Jag närmade mig min empiri genom att noga lyssna igenom de intervjuer som jag hade spelat in. Under tiden som jag lyssnade skrev jag ner tiden när informanten pratade om ett nytt ämne. För att underlätta min senare analys försökte jag samtidigt tematisera styckets innehåll. På så vis skedde förstadiet av kodningen redan under lyssnandets gång. Efter att ha arbetat mig igenom alla 6 intervjuerna slog jag ihop vissa tematiseringar för att kunna koncentrera mig på 5-8 övergripande kategorier för närmare fördjupning och analys. En mer noggrann kodning gjordes sedan utifrån de 5 teman som jag hade valt ut för att hitta textstycken som i analysen undersöktes närmare och där jag färgkodade mina valda teman för att göra mitt datamaterial mer överskådligt (Jakobsson 2011, s.78). Utifrån dessa teman kunde jag sedan gå tillbaka till mina intervjuer och plocka ut de relevanta citat som transkriberades och analyserades mer djupgående. En del längre stycken i intervjun som också var relevanta för den vidare analysen transkriberades för att i ett senare skede kunna sammanfattas i löpande textform.

4.6 Forskningsetik

I min studie har jag förhållit mig till grundläggande etiska frågor som Bryman förklarar närmare i sin samhällsvetenskapliga metodbok. Dessa etiska principer är således informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Bryman 2011, s.131 ff.).

Informationskravet innebär rent konkret att jag informerat informanterna om undersökningens syfte och redan i första kontakten med mina informanter mejlat ut ett informations- och presentationsbrev till potentiella informanter för att tydliggöra studiens syfte och omfattning. Informanterna blev informerade om att deltagande i studien är helt frivillig och att den när som helst kan avslutas under studiens gång. Inför intervjuerna respektive deltagande observation informerade jag om mitt tillvägagångssätt vid intervju- respektive observationstillfället.

På plats, strax inför den deltagande observationen informerade jag kortfattat om mitt syfte med observationen och att jag under spelets gång skulle föra anonymiserade anteckningar. Publiken som jag observerade fick även veta att

deras deltagande var frivilligt och att de kunde be om att få bli utelämnade i mina anteckningar, samt att de vid frågor kring min studie kunde vända sig till mig under dagens gång.

Samtyckeskravet innebär att alla som deltog i studien av egen vilja fick bestämma om de ville delta i studien eller inte. Ingen informant som deltog i studien var omyndig, så jag behövde inte be om extra samtycke utöver informanternas eget.

Konfidentialitetskravet är på så vis rättfärdigat, att informanterna i mina intervjuer och publiken i den deltagande observationen är anonymiserade. De nämns inte vid namn eller verksamhet. Däremot tydliggjorde jag redan i mitt presentationsbrev, som informanterna fick inför sitt deltagande, att verksamheterna som jag undersöker är förhållandevis små med ganska få anställda. Eftersom verksamheterna dessutom arbetar med unika projekt kan det därav vara svårt att för en insatt läsare helt avidentifiera verksamheten, då studiens syfte just innebär att belysa det sociala arbete som sker med pedagogiskt drama i södra Skåne. En avidentifiering eftersträvas dock i alla sammanhang vilket givetvis även gäller intervjupersoner och verksamheter som har deltagit i denna studie (Bryman 2011, s.131 ff.).

Nyttjandekravet innebär att det material som inhämtas från observation och intervjuer endast får nyttjas för forskningsändamålet som är min studie (Bryman 2011, s.132). Det har varit en självklarhet för mig att inte sprida det material som jag fått via mina informanter på andra vägar. Dessutom har jag reflekterat kring hur jag på bästa och mest objektiva sätt tolkar och förmedlar den empiri och fakta som jag samlat in och presenterar (Bryman 2011, s.30, s.43 ff.).

5. RESULTAT OCH ANALYS

I det följande kapitlet redovisas mitt resultat och den empiri som samlats in i intervjuer och observation. För att avidentifiera informanterna har de namngivits med följande könsneutrala namn: Alex, Kim, Lo, Mika, Robyn och Sam.

Alla informanter arbetar i olika slags teatergrupper eller verksamheter som använder sig av pedagogiska dramametoder. De metoder som informanterna nämnt utifrån sitt jobb är forumteater, rollspel, värderingsövningar och andra teaterövningar. Vissa verksamheter håller i föreläsningar eller workshops, andra jobbar med föreställningar som huvudsakliga mål för sina deltagare som kan vara skådespelare och communitymedlemmar, det vill säga "vanliga" människor ur samhället som vill få sina röster hörda.

Målgrupper som dessa föreläsningar, workshops och forumteater vänder sig till kan vara skol- och högskoleelever, brukare eller personal i olika sociala sammanhang. Målgruppen för publik där föreställningar inte nödvändigtvis genomförts på uppdrag av extern aktör som exempelvis skolor, är allmänheten. Det vill säga att föreställningarna är öppna för vem som helst som vill se.

Uppdragsgivare som har köpt föreläsningar, workshops eller forumteater exempelvis, har bland andra varit Socialhögskolan i Lund, olika kommunala förvaltningar och verksamheter, samt privata företag som har velat arbeta med

personal eller chefsutveckling. Därutöver har ett flertal projekt som grupperna driver blivit sponsrade av Arvsfonden.

För att kunna analysera materialet är det uppdelat utifrån fem olika teman. Det första temat behandlar betydelsen av möten och social interaktion som informanternas verksamheter tillhandahåller i sitt arbete. Det andra temat handlar om hur reflektion är ett centralt inslag i det arbete teatergrupperna utför, både för sig själva i det egna arbetet, men även för deltagare i gruppen och publik och hur reflektion i sin tur påverkar individerna. Det tredje temat beskriver vilka dramapedagogiska metoder informanterna jobbar med och hur dessa kan vara verktyg för att förändra handling och tanke både i individens privatliv och i det professionella arbetet som i längden även kan ha påverkan på grupp och samhälle. Det fjärde temat berör hur teatergrupperna jobbar med informationsarbete och kunskapsinventering hos både deltagare och publik. Det femte och sista temat belyser en kritisk aspekt av dramapedagogiskt arbete i socialt arbete och går närmare in på vad informanterna bedömer som risker i sitt dagliga arbete.

5.1 Möten och social interaktion

Gren menar att den humanistiska människosynen baseras på grundantagandet att människan är en social varelse (1996) och på liknande sätt uttrycker sig även Alex kring betydelsen av sociala relationer: *“Det är gruppen som skapar förutsättningar, för människan är en kollektiv social varelse. Den behöver sammanhang, den behöver en funktion.”* Gren skriver vidare utifrån filosofen Løgstrup att vi som människor är “beroende av varandra för att kunna förverkliga våra liv” (1996, s.205). För att förtydliga människans behov av social interaktion exemplifierar informanten Alex vidare att det värsta en kan göra mot en människa i fängelset är isoleringscellen. Hen menar att i grund och botten gör en i dagsläget ofta samma sak med människor som redan av olika skäl befinner sig i ett utsatt läge. Människor med missbruk, olika funktionshinder eller med psykisk ohälsa hamnar i marginalerna. Har en dessutom inte ekonomisk trygghet eller är i behov av socialbidrag har en inte heller råd att ta del av samhället på samma sätt som normen förutsätter. Individens blir på så vis utesluten från samhället, isolerad i sitt utanförskap. Alex förespråkar rehabilitering och hen menar att mötet och strukturer i samband med sociala interaktioner som sker i samband med dessa möten är grundläggande för att en människa ska hitta tillbaka till samhället och få mening i sitt liv. Även Charon konstaterar utifrån teorin om symbolisk interaktionism att människan är en aktiv individ som påverkas av sin omgivning samtidigt som hen påverkar omgivningen i samma stund (2004, s.29). Alex säger sig tro på teater som arbetsmetod för att skapa möten och bidra till en rehabilitering och en väg tillbaka till ett aktivt liv för människor som hamnat utanför samhället på ett eller annat sätt. Sternudd betonar också vikten av samarbete i sin beskrivning av det konstpedagogiska perspektiv, där målet just är att skapa en föreställning tillsammans. Hon menar att individerna i detta gemensamma projekt ökar sin kreativa uttrycksförmåga och utvecklar sin egen personlighet i det sociala samarbetet mot ett gemensamt mål (Sternudd 2000, s.110). Föreställningar som Alex producerar har sitt ursprung i deltagarnas egna berättelser om sina liv, sina motgångar och framgångar utifrån deras förutsättning med exempelvis psykisk ohälsa. I arbetet med föreställning skapas ett möte för eftertanke och öppen reflektion kring individernas egna liv. De får i mötet utrymme att tänka igenom tidigare erfarenheter, samtidigt som nya tankar och erfarenheter skapas här och nu. Detta påverkar deras handling och beteende i nuet

såväl som i framtiden, enligt Charons beskrivning av meningen med att tänka utifrån den symboliska interaktionismen (2004, s.29).

Det senare mötet som sker mellan deltagare och publik när föreställningen är klar ger vidare utrymme för nytt tankearbete i syfte att definiera sin verklighet, både för deltagare på scen och för publiken (Charon 2004, s.29). Deltagarna på scen blir lyssnade på, på ett nytt sätt och de får bekräftelse av åskådare. Detta kan i sin tur leda till att deltagarna känner sig sedda och accepterade för det de är utifrån sina förutsättningar i rådande situation. Publiken får i detta möte en chans att definiera och tolka det de ser hos deltagarna på scen (Charon 2004, s.29) och som Alex uttrycker det, bli medvetna om likheter, vilket kan skapa en fördjupad förståelse och öppenhet för varandra i nuet och i framtiden.

Robin uttrycker liknande fördelar som uppstår i mötet med publik och de som spelar. Robin arbetar främst med forumteater där dramapedagogiska övningar och föreställningar är framtagna utifrån referensgrupper och research kring ett visst tema. Robin menar att det är viktigt att innehållet ska vara sprunget ur den grupp som de möter för att gruppen ska kunna *“känna att det här handlar om mig och det jag tar upp eller jag är viktig.”* Robin understryker också betydelsen av den sociala interaktionen och menar vidare att *“pedagogiskt drama i princip alltid innefattar att möta andra och det tränar min sociala förmåga och det gör mig kanske också tryggare i mig själv och i hur jag vill va mot andra och hur jag vill att andra ska va mot mig.”*

Just i forumteater är betydelsen av nuet väsentligt. En grupp människor möts här och nu och teaterensemblen spelar upp olika scenarier som sker i denna stund, framför publikens ögon. Publiken kan påverka scenen genom att gå fram och tillbaka i den gestaltade konflikten och prova olika handlingar som påverkar scenens gång. Givetvis är detta inget en kan göra i det verkliga livet, men forumteater ger utrymme för ett möte individer emellan som på ett eller annat sätt har anknytning till ett visst ämne och verkligheten kring detta ämne kan utforskas på trygg mark, inom forumteaterns ramar. Idéerna ur den symboliska interaktionismen blir väldigt tydliga i forumteater just för att det är en så interaktiv form av teater som tillåter publiken att pröva på livet. Vid min observation av Robins forumteatergrupp där de spelade för personal som jobbar kring individer med LSS-beslut fick jag se hur personal reagerade och handlade utifrån den situation som gestaltades på scen. Scenerna handlade om situationer där brukare på ett eller annat sätt blir förtryckta av personal i olika stor utsträckning. De scener som gestaltades hade sitt ursprung i referensgruppers berättelser och erfarenheter och kunde på så vis lättare bidra till en igenkänningsfaktor hos personalen som deltog i forumspelet vid detta tillfälle. Personalen fick möjligheten att höra hur de olika karaktärerna tänkte utifrån deras handlingar i scenen och personalen kunde på så vis öppet prata med skådespelarna som agerade och svarade utifrån sin rollkaraktär. Utifrån vad personalen sa till rollkaraktärerna kunde dessa reflektera öppet över sitt beteende och förändra sina handlingar i spelet. Scenen som gestaltas är vid tillfället inte på riktigt, men i och med att personalen ändå försöker påverka rollkaraktärerna till att bete sig på ett annat sätt, visar det på deras övertygelse om att en genom att föregå med gott exempel faktiskt kan förändra något hos den andre. Detta är för personalen som deltar i forumspelet en övning i att interagera socialt för att påverka andra och på så vis påverka samhället i sin tur. Personalen övar i detta möte på att definiera situationen och att tänka och agera utefter det. Som utomstående vet en givetvis

inte vad varje enskild individ bär med sig, hur hen tolkar och tänker kring en viss situation, men att det sker något i de flesta av deltagarna är otvivelaktigt vilket bekräftar Meads teori om symbolisk interaktionism. Reflektioner kring vad personalen får vara med om och se yttrar sig i deras reaktioner, svar och agerande. Det syns att de har påverkats när de ges möjlighet att diskutera tillsammans i grupp eller när de individuellt bestämmer sig för att ta initiativ för att förändra en handling som inte känns rätt i spelet.

I deras aktuella projekt har Robin och hans ensemble främst arbetat med att ha två forumspel vid olika tillfällen, där det ena riktar sig till personal och det andra riktar sig till personer med LSS-beslut, men de har börjat experimentera med att låta båda grupperna mötas vid samma tillfälle. Referensgrupper har uttryckt att de ämnen som behandlas upplevs känsliga att prata om med personal, men Robin och teaterensemblen vill gärna skapa en neutral mötesplats där det kan kännas okej att prata om känsliga ämnen tillsammans och lära sig av varandras erfarenheter och synpunkter för att föra de två grupperna närmare varandra. Responsen på detta experiment har hittills varit positiv och även en av Dahlbergs informanter uttrycker att en emotionell framställning kan hjälpa brukare som tidigare varit svårnådda att öppna upp för samtal (2012, s.60).

Tre av informanterna jobbar till största del med communityteater, där det huvudsakliga syftet är att skapa föreställningar av och med folket, communityt. Innehållet är taget från communityns egna tankar och erfarenheter och ofta är skådespelarna själva en del av communityn, människor ur folket som vill få sina röster hörda och gestaltar sina egna berättelser.

”Community teater, om man gör det på rätt sätt.. att lyfta en grups eller individers dilemma och forma det i teaterns form gör att det går att göra till någonting som angår flera, där den privata erfarenheten plötsligt blir allmängiltig. Den gäller inte bara för mig, den gäller för oss, för vi har varit i ungefär samma situation. Jag kan känna igen mig i berättelsen och igenkänningsfaktorn gör också att den som berättar förstår - ah, jag var inte själv i det här. Jag märker att de som lyssnar på mig, känner igen sig. Och plötsligt har vi fått en speglingseffekt.” (Sam)

Igenkänningsfaktor var även något som Alex pratade om, som jobbar med att få tillbaka människor som under lång tid varit bidragsberoende, i arbete eller utbildning. Alla informanter betonar vikten av att skapa möten för att just lära känna andra människor som en vanligtvis inte träffar eller pratar med i sin vardag, men som precis som en själv är en del av vårt samhälle med olika förutsättningar. Det handlar om att få en bild av den andre, som informanten Lo uttrycker det. Lo, liksom Sam, jobbar med communityteater och fokuserar på berättelser från deltagare med migrationsbakgrund.

“Du har en bild av den andre som nånting, men du får ju en relation, när ni har varit i samma rum och delat nånting. Jag tror att det mötet bryter ner rädslor eller föreställningar eller bara skapar en annan närhet till att faktiskt vilja göra någonting i situationen. (...) Just det mötet. Det är kanske där som det finns en integrationspotential, för att här kommer vi samman i ett rum och vi kommer från olika håll. Det är relativt neutral mark. Där kanske det finns en potential för integration, om man ser det som ett möte och en öppning för att bygga nytt tillsammans.” (Lo)

I princip arbetar alla informanter med publikmöten på olika sätt. Vissa har öppna samtal efter föreställningarna, vissa interagerar med publiken i samband med forumspelet eller, som Lo syftar på, under föreställningens gång. Lo och ensemblen har arbetat med en aktiv vandringsteater där publik och skådespelare tar sig till olika platser i staden där de tillsammans även utför gemensamma aktiviteter kring ämnet som föreställningen fokuserar på. I det interaktiva mötet med plats och rum, tillsammans med ensemblens erfarenheter och berättelser skapas i enlighet med den symboliska interaktionismens mening, en ny betydelse och innebörd både för platserna som belyses ur en ny synvinkel, men även för skådespelarna och deras community. Individer med olika förutsättningar förs ihop för att interagera med varandra och skapa ett mer koherent samhälle i enlighet med Charons mening om syftet med social interaktion (2004, s.143 f.).

Mika som också arbetar med communityteater och deltagare med migrationsbakgrund påpekar att det som är en viktig del för deltagarna i mötet med publiken är att de blir sedda och erkända som något annat än ”bara” en flykting till exempel. Mika menar att eftersom ensembledeltagarna är en del av en teatergrupp och en föreställning så blir de även sedda *”som en människa med ett intresse för teater och att folk fortfarande vill veta och höra om asylsituationen och hur man upplever det, men man är nånting mer också.”* Det gör att det blir lättare att prata och möta människor som ibland har förutfattade meningar om en viss grupp, åt båda håll – skådespelare och publik. Lo menar också att det handlar om att möjliggöra en förståelse för båda sidor, migrant och samhälle. Lo säger att de som redan finns på plats också har ett ansvar att möta upp, precis som de nyanlända behöver möta ett nytt samhälle. Lo poängterar vidare att det behöver skapas ett fält där alla kan mötas mer jämlikt och det är denna mötesplats som teatergrupperna försöker ge utrymme för. Dessa möten låter olika grupper komma närmare varandra och formulera och definiera sig själva och den andra i ett aktivt möte som kan forma och förändra individer och i förlängningen även samhället enligt betydelsen av social interaktion som Charon beskriver (2004, s.28 ff.).

5.2 Reflektion

Reflektion är grundläggande för socialt arbete för att kunna utforska egna tankar, känslor och handlingar i sitt dagliga arbete och på så vis kunna ifrågasätta och undersöka teori och praktik som en jobbar utifrån (Bie 2009, s.14 ff.) Bie menar vidare att reflektion är förutsättningen för lärande och förändring och att enligt Søndena denna lärande reflektion bäst uppnås i dialog med andra i en gemensam och öppen reflektion (2009, s.79).

Även informanterna uttryckte betydelsen av reflektion och ifrågasättandet av egna tankar, känslor, värderingar och handlingar i samband med att deras uppdragsgivare eller publik deltar i deras projekt. Samtliga teatergrupper som informanterna är engagerade i arbetar på något sätt för att synliggöra ett visst tema eller en viss grupp i samhället som annars kanske inte får sin röst hörd lika starkt. Vid flera tillfällen får publiken dessutom möta skådespelare, som ibland kan vara representanter från en viss grupp, för att samtala och resonera kring tankar och känslor tillsammans. Flera av informanternas teatergrupper arbetar dessutom riktat mot olika personalgrupper för att främja utveckling och förändring på arbetsplatsen genom aktiv reflektion medarbetare emellan.

”Att ha det här laborativa rummet där det är möjligt att skapa och tänka nånting nytt som inte fanns där innan eller att kunna bolla väldigt komplexa saker, att kunna se saker ifrån olika perspektiv. (...) Just att det blir den här mellan tanke och insjunkande reflektion, tänker jag också är väldigt användbart i socialt arbete. Och sen att jobba på de tre nivåerna, både undersöka och förändra och utveckla sin egen potential och sitt samarbete och förståelse för varandra i gruppen och att möta ytterligare ett samhälle utifrån. Och att de nivåerna kan vara en potential i socialt arbete och att komma åt saker som är svårt och känsliga saker som inte är så lätt att prata om och komma åt annars.” (Mika)

Mika arbetar främst med communityteater där ensemblen mestadels består av nyanlända som får berätta sin historia i en teaterföreställning som tillåter samtal och interaktion mellan publik och skådespelare under föreställningens gång, men även efteråt. Publiken är blandad och kan bestå av människor som själva har erfarenhet av ensemblens tema och problematisering, såväl som teaterintresserade människor ur medelklassen som inte har någon direkt koppling till det valda temat. Mika påpekar, liksom flera andra av informanterna, att målet med deras projekt just är att ge marginaliserade grupper i samhället ett utrymme för att få sina röster hörda, men även att skapa en mötesplats för samtal och reflektion olika samhällsgrupper emellan. Istället för att olika grupper talar *om* varandra utifrån tidigare erfarenheter och eventuella fördomar, så skapar ensemblerna en mötespunkt för samtal *med* varandra. Detta främjar enligt dem en vidare förståelse för “den andre” och bidrar till att skapa en gemenskap i samhället.

”Den berättelse som han berättar om, från sig själv till oss som är lyssnare, publik, hans community, stärker hans självförtroende, just för att han vågar stå där och berätta. Men jag tror det gör någonting mer med oss. När vi berättar om vilka vi är, så får vi också syn på vilka vi är, för berättelsen ligger ju inte där färdigformulerad i en liten bok inuti oss. Någonstans måste arbetet göras med att formulera vilka vi är.” (Sam)

Sam pratar här om en skådespelare i sin ensemble som berättar om sina erfarenheter i en föreställning. Sam har även betonat betydelsen av samtal inom ensemblen och med Sam själv som regissör för att just kunna hantera och arbeta med det som skådespelaren berättar. För att förstå och bryta ner det som skådespelaren varit med om på sin resa till Sverige eller kring erfarenheter från ett krigshärjat land har de använt sig av olika rollspelstekniker för att närma sig de upplevda erfarenheterna. Sternudd menar att det är en typisk metod inom det personlighetsutvecklande perspektivet för att utveckla individens medvetenhet kring olika dynamiska processer på individ-, grupp-, och samhällsnivå. Hon menar vidare att i relation och i samarbete med andra i gruppen får den enskilde möjlighet att reflektera kring sig själv, sina tankar, känslor och förutsättningar. För individen som står i fokus ger det en möjlighet att utveckla sin självuppfattning, omvärldsuppfattning och genom att utforska kommunikation mellan individer även utveckla en förståelse för samhälleliga och historiska händelser (Sternudd 2000, s.110 ff.). Även Wiechel menar att de färdigheter och insikter som utvecklas genom de pedagogiska dramametoder som främjar reflektion och förståelse för individens eget liv i förhållande till samhället i stort kan leda till en social kunskapsbildning och kompetens som kan bidra till ett aktivt förändringsarbete (1983, s.13). Givetvis påverkar detta arbete även de andra i rummet som deltar eller iakttar och ger dem möjlighet till reflektion och eftertanke kring det de är med om.

Som tidigare nämnts arbetar en del av informanterna även med forumteater och pedagogiska dramaövningar mot olika personalgrupper för att just främja reflektion. Lo och några ur hennes teatergrupp har exempelvis jobbat med demensvårdare för att denna personalgrupp skulle få reflektera kring sitt arbete med sina brukare.

“Målet med det projektet var ju faktiskt också att skapa ett utrymme för reflektion som i sin tur då skapar ett visst handlingsutrymme i en situation som är problematisk, som gör att du faktiskt kan tänka, kanske stanna upp och tänka efter - okej, men hur agerar jag professionellt eller hur löser jag detta. Kanske just en stor verkning av att ha fysiskt övat nånting i en dramatisituation i ett pedagogiskt drama är ju att det skapar det där handlingsutrymme när det väl gäller, att man har den erfarenheten i kroppen, att man lite kan stanna upp och tänka efter. Annars kör man bara på och handlar på automatik och det blir kopplat till en massa saker, stressen man befinner sig i och nästa patient som man ska till.” (Lo)

Det som Lo nämner om att fysiskt ha övat någonting är något som flera informanter som jobbar på ett liknande sätt har beskrivit som en stor fördel. Det blir en aktiv händelse, utöver bara en reflekterande tanke, att en faktiskt får prova på att agera i en situation som kan tänkas ske i det dagliga yrkeslivet. Informanterna menar att det fastnar på ett annat sätt och det får en att tänka till en extra vända när en också handlar fysiskt. Ehn och Åqvist (2001) som intervjuat utvecklingskonsulter som i sitt arbete bland annat jobbar med rollspel och forumteater i olika personalgrupper kom fram till liknande resultat, då de menar att dessa metoder kunde bidra till en dynamisk förändringsprocess bland deltagarna och öka kommunikationsförmågan personal emellan. Detta kan enligt dem i förlängningen utveckla den sociala kompetensen på arbetsplatsen vilket även möjliggör bättre samspel individer emellan.

Människor som jobbar i socialt arbete har ofta förväntningar och krav som pressar på från olika håll. Det kan dels vara arbetsgivaren som arbetar efter en agenda, dels klienten med unika behov och förutsättningar som gör att det blir svårt att tillgodose alla krav samtidigt. Banks har identifierat fyra olika kategorier som ofta leder till etiska problem och dilemman för socialarbetaren. Det kan handla om att socialarbetaren har olika roller i förhållande till klienter, kollegor eller chef och på så vis även olika prestationskrav som kanske inte alltid går att förena (Banks 2006, s.11). Exempelvis ska socialarbetaren dels vara förtroendeperson för klienten som klienten ska kunna vända sig till och få hjälp av, samtidigt som socialarbetaren i och med sitt uppdrag kanske även har till uppgift att kontrollera och fostra klienten i vissa avseenden. Ett annat dilemma kan vara att socialarbetare har som uppgift att främja bästa möjliga hjälp för största möjliga antal människor. För det mesta betyder det att resurser behöver fördelas bland många individer, vilket i sin tur leder till att den enskilde kanske inte kan få exakt det hen behöver på grund av resursbrist. Gren presenterar fem etiska principer som en kan ha i åtanke när det kommer till svåra och komplexa situationer som en socialarbetare behöver reda ut i en etisk prövning. Integritetsprincipen är till exempel en av dessa principer som innebär att “socialtjänsten bör respektera klientens åsikter, önskingar och värderingar” eller godhetsprincipen som menar att socialarbetaren “bör göra gott mot klienten, vilket inkluderar att förhindra och förebygga lidande” (Gren 1996, s.109). Även om texten här fokuserar på socialarbetaren, kan en se hur tankar och reflektion kring dessa etiska dilemman bör iaktas hos alla professionella som arbetar i människobehandlande yrken.

Detta kanske låter självklart när en läser det, men i det nära och ofta stressfyllda arbetet mellan klient och socialarbetare är det svårt att finna tid för djupare eftertanke och reflektion, vilket flera av informanterna berättar från de personalgrupper som de mött i sitt arbete. Gren menar att etisk prövning och reflektion bör vara en rutin i det dagliga arbetet, för att kunna analysera ens egna handlingar och även synliggöra etiska dilemman och problem (1996, s.243).

Även Banks poängterar betydelsen av kritisk reflektion och hänvisar till Schöns idéer kring att förändring och kunskap åstadkoms med reflektion och handling, samt dialog och ifrågasättande av ens egen praxis (2006, s.159 ff.). Schöns idéer kring reflection-in-action går väldigt bra ihop med hur även teatergrupperna ur denna studie arbetar med reflektion. Schön menar att den professionelle i mötet med klienten ska våga visa sina osäkerheter för att arbeta utifrån ett mer utforskande förhållningssätt. Tillsammans med klienten ska hen utforska sina egna tankar och handlingar, samtidigt som hen ska ta hänsyn till klientens erfarenheter och kunskap kring sin situation. Istället för att enbart handla efter inlärd kunskap (knowledge-in-action) ska handlingar växa fram ur en dynamisk och konstant process av nytt lärande och utveckling i sin profession (Schön 1991, s.295 ff.). På så vis kan båda lära av varandra, klient och den professionelle, för att tillsammans hitta en gemensam lösning för den aktuella unika situation som just denna klient befinner sig i.

Schön påpekar dock att detta tillvägagångssätt kan kännas skrämmande för den professionelle om hen är van vid att mestadels handla utifrån inlärd kunskaper och tekniker, men att det är otroligt viktigt att reflektera i handling för att inte fastna i inlärd mönster (1991, s.54). Det är här jag anser att de pedagogiska dramametoderna verkligen är en stor tillgång för den professionelle i socialt arbete, eftersom den professionelle aktivt får öva sig på reflection-in-action i en relativt trygg miljö utan riktiga klienter. Lo berättade om att de hade haft ett projekt för Socialhögskolan i Lund där socionomstudenter just fick träna sig på olika klientsituationer med teatergruppen. De komplexa och svåra klientsituationerna var tagna från elevens och personalens egna erfarenheter. Studenterna fick alltså prova på samtal och handling med teaterensemblen som gestaltade olika klientsituationer och dilemman. Lo menade vidare att detta projekt var mycket uppskattat av studenterna som fick pröva olika alternativa handlingar och reflektera kring olika situationer i en trygg skolmiljö, där de alla kunde hjälpas åt att lösa och hantera problem. Lo berättade att studenterna upplevde att de inte fick så mycket chanser till att träna sig på möten med klienter under utbildningens gång. De menade enligt Lo att det var väldigt givande att så aktivt få prova på *“det verkliga livet”*, eftersom *“det hjälper en mer konkret i ens faktiska yrkesroll”*. Lo berättade att de ansåg att det var en erfarenhet som satte sig mycket mer och tydligare än när de bara hade läst om olika situationer.

Även vid observationen som jag gjorde av Robins teaterensemble i deras projekt för brukare med LSS-beslut och personal som jobbar med denna grupp människor, märktes effekten av de pedagogiska dramametoderna för en djupare och aktiv reflektion. Vid detta tillfälle var forumteaterföreställningen riktad till personal och de fick iakttä komplexa situationer ur det dagliga arbetslivet som var baserade på referensgruppers erfarenheter. Personalen fick träna sig i att ta initiativ, agera och samtala med någon som utövar förtryck, blir förtryckt eller någon som är passiv i en förtryckande situation. De fick även med jämna mellanrum skapa små bikupor och prata med varandra om vad de hade sett och

upplevt i och med spelet och utbyta tidigare erfarenheter. Robin menar att personal på detta sätt får chansen att upptäcka hur de tänker kring vissa teman och situationer själva, samtidigt som de blir medvetna om hur andra ser på saker och hur de tänker och agerar. Vid tillfällen då forumteatern riktar sig till brukarna får även de reflektera tillsammans, samtala med karaktärerna och givetvis byta ut skådespelare på scenen för att prova att handla på olika sätt.

”Hur reagerar jag i olika situationer och hur kan jag, dels stötta mig själv, hur kan jag visa vilka behov jag har och hur kan jag visa med kroppen eller med vad jag säger hur jag vill ha det i mötet med andra människor.” (Robin)

Robin menar att det är viktigt även för brukarna att reflektera kring sin egen situation utifrån de förutsättningar de har och då få utforska hur en vill bli bemött eller hur en själv vill agera i olika situationer. Mot slutet av det tillfället jag fick observera, var det flera i personalen som uttryckte att de tyckte *“det här är så bra”* och de ville gärna att hela deras avdelning skulle få chansen att se och vara med på forumspel, eftersom de upplevde det som så viktigt att få tänka till på ett nytt sätt. En av personalen uttryckte att hen tyckte det hela med att själv behöva tänka till och handla i forumteatern *“är lite svårt”*, men hen menade att *“det är därför det ger effekt”*. En annan personal uttryckte att det kändes otäckt att gå upp och prova och att tankarna tar för lång tid. Hen menade att hen inte hinner formulera ett förslag innan det är för sent. Jag anser att det sällan är lättare i det verkliga livet att formulera ett bra svar eller våga agera i en situation när något känns fel eller en upplever en problematisk situation på jobbet. Det är därför det är så nyttigt att få vara med om forumteater flera gånger och öva sig på att agera när det inte ens är på riktigt. En får chansen att öva på att agera och handla i stundens hetta, eftersom en har haft tid att reflektera aktivt tillsammans med andra. Den enskilda reflektionen efteråt bidrar, precis som Schön menar med sitt begrepp *reflection on action*, till en bearbetningsprocess av det en varit med om. På så vis kan en formulera nya tankar och utveckla ny kunskap som i sin tur bidrar till vidare utveckling i ens profession (1991, s.54 ff.).

5.3 Teater och dramapedagogiska verktyg som förändrande kraft

Sternudd skriver om det kritiskt frigörande perspektivet, där rollspel och forumteater är en dramapedagogisk metod för att hjälpa individen att bearbeta och utforska egna värderingar, samt att bli medveten om samhälleliga maktstrukturer. Detta ska bidra till att skapa ett mer solidariskt samhälle, eftersom individen själv får se konsekvenser av förtryck och i samband med det även träna sig i att inte agera förtryckande (Sternudd 2000, s.111 f.). De scener som gestaltas i forumspel är tagna ur det verkliga livet och baseras på en referensgrupps berättelser och erfarenheter, för att det tema som behandlas ska kännas aktuellt och igenkännbart av publiken.

“När man jobbar med det här, ser man vilken kraft som finns hos människor. Och faktiskt vi kan inte bara sitta i rummet och titta på. Alla vet i rummet att det här är på låtsas men ändå så blir man engagerad, man klarar inte riktigt av att bara titta på när det sker en så tydlig konflikt och när det blir så tydligt att nån är i underläge. Det är ju häftigt. (...) Det är en träningsfråga för oss alla.” (Robin)

När Robins ensemble spelade för personal i LSS-verksamheter, uttryckte en del i publiken att det känns jobbigt att behöva ropa *“Stop!”* för att gå upp och spela en alternativ handling till den som skådespelarna just presenterar. Det jag dock

observerade, precis som Robin säger, är att det till slut ändå alltid är någon som inte kan låta scenen fortsätta på ett förtryckande sätt. En person från publiken som går upp på scen för att ta den passives roll och agera mer aktivt för att skydda den förtryckta eller för att prata vett med förtryckaren, övar sig samtidigt i att ta initiativ när det väl gäller i det verkliga livet. Förtryckaren kan exempelvis vara en kollega, boendepersonal, som betar sig illa mot brukaren och/eller mot den passive kollegan. Eftersom skådespelarna håller sina roller och interagerar med personen ur publiken, får individen uppleva hur det kan vara att befinna sig i en sådan situation. Hen lär sig om sig själv, blir medveten om sina egna känslor och handlingsmönster. Även resterande publik får chansen att reflektera kring alternativa tillvägagångssätt och sina egna känslor och tankar kring situationen i stunden.

Enligt Charon menar Mead att role-taking, att kunna försätta sig i den andres roll är en förutsättning för att förstå varandra och kunna kommunicera på ett tydligt sätt (2004, s.113). Genom att ta någon annans perspektiv, kan en bli medveten om sin egen person och därigenom även tillägna sig nya insikter i samspel med den personen som vi försöker försätta oss in i (Charon 2004, s.113). Mead menar även att role-taking inte bara gynnar individen i sig, utan även samhället i stort. Det är viktigt att kunna ta rollen av gruppen, för att förstå hur gruppen fungerar och handlar som den gör. På så vis kan individen förstå sin egen plats i samhället och bli medveten om rättigheter och plikter som i sin tur leder till att hen lär sig att koordinera sina egna handlingar med andras och även att agera gemensamt i gruppen (Charon 2004, s.113).

Kim som varit ute i skolor för att informera om psykisk ohälsa inför besöket av en föreställning som berör samma tema har också jobbat med olika dramapedagogiska övningar för att få eleverna att sätta sig in i andras situation. Kim berättar att de gjorde en övning där en elev fick berätta om ett ämne som hen verkligen gillar och de andra skulle den ena gången lyssna med stort intresse och engagemang och den andra gången skulle de inte visa intresse på något sätt. Eleverna upplevde att det var tydlig skillnad mellan gångerna och att det blev påfrestande att berätta för någon som inte var intresserad. De kunde till exempel glömma vad det var de själva ville berätta och tappade till slut intresset för att berätta överhuvudtaget. Kims syfte med övningarna är att eleverna ska bli medvetna om hur de betar sig mot varandra och att det kan påverka på sätt som de kanske inte alls är beredda på eller medvetna om. Övningarna ska således bidra till att stärka eleverna så att de tar hand om varandra mer, stöttar och behandlar varandra med respekt, vilket i förlängningen även det är en metod för att forma ett mer solidariskt samhälle. Kim menar att övningarna ibland kunde vara en utmaning i klasser där lärarna berättat om att det finns mobbning. Just i dessa miljöer är det extra viktigt att ge eleverna en chans till att reflektera kring hur de betar sig och att de själva får känna på hur dåligt det känns att bli ignorerad eller utfryst och hur bra det kan kännas att istället bli lyssnad på och sedd.

En annan nyckel i teater och dramapedagogiska metoder som förändrande kraft är att de i princip alltid används i grupp. Individen upplever en föreställning eller en övning tillsammans med någon annan. Det är en aktiv handling som utförs, att iaktta, lyssna, berätta eller agera och det påverkar individen i samspel med motparten eller gruppen som en befinner sig i. Alex menar också att de kreativa processerna handlar om att göra något aktivt tillsammans, vilket ger ett sammanhang. Bici (2013) och Thunell (2016) kom i sina studier fram till likande

resultat om det meningsfulla sammanhang som effekt av dramapedagogiska metoder som använts för äldre på äldreboenden, respektive teatergrupper för människor över 65 år. De framhöll även att dramatillfällena blev en bot på ensamheten och isolationen som en del deltagare kände i sin vardagliga situation (Thunell 2016 & Bici 2013). Vidare menar Alex att den aktiva, kreativa processen är lustfylld och gör att människan får lust till livet igen, att hen kanske lyckas släppa sin ångest eller depression eftersom hen känner sig behövd i ett sammanhang med ett tydligt mål om att göra en föreställning där alla behövs och fyller sin funktion. Precis som Aristoteles menade enligt Hägglund & Fredin (2011, s. 92), kan de lustfyllda förhållandena göra att individen tar in kunskap och lärdom på ett lättare sätt. I detta fall kan det vara betydelsen av rutiner och pålitlighet med mera. Genom de kreativa processerna kan de människor som hamnat utanför samhället få upp hoppet om att det finns liknande sammanhang där de är behövda och tillför en funktion. Likaså säger Sam att communityteater kan vara ett verktyg för att hjälpa nyanlända individer att hitta en plats i samhället.

”Om man tittar på den sociala förändringen så ser jag community teater som ett verktyg som kan fungera både på det individuella planet, som kan förändra en människas förutsättningar att stärka sitt självförtroende, våga mera, se sin egen roll tydligare i samhället, se på sig själv som inte så ensam kanske, som man ofta upplever sig i vår kultur utan: Wow, jag har en hel community runt omkring mig som är som jag. Och bara den insikten kan vara stärkande. Där ser jag på det individuella planet community teater som en slags empowerment process.” (Sam)

Det Sam uttrycker i det ovannämnda citatet går väl ihop med det Blennberger tolkar som grundidén ur både socialtjänstens portalparagraf och första artikelns innehåll ur FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna. Blennberger menar att båda texter uppmuntrar människor till att använda sina egna resurser för att mobilisera sig och aktivt kunna delta i samhällslivet. Han menar vidare att utifrån socialtjänstens portalparagraf ska det sociala arbetet också främja medborgarnas empowerment i enlighet med samhällets grundvärden och normer (2005, s.147). De teatergrupper som informanterna tillhör arbetar således på ett sätt som har liknande mål som de som formuleras av socialtjänsten. Deras syften med arbetet de gör bygger på att de vill mobilisera medborgare i deras yrkesliv, respektive privatliv för att främja ett solidariskt samhälle och den enskildes aktiva deltagande i samhällslivet. Även i studien som tidigare nämnts kring communityteater i Indien, där socialarbetare jobbade med en grupp kvinnor för att öka empowerment, har det visat sig att metoderna givit ett självstärkande resultat för de deltagande kvinnorna (Boehm & Boehm 2003).

Lees tre utgångspunkter som varit betydande i empowermentteorin är för det första utvecklingen av en mer positiv och starkare syn på sig själv. För det andra är det utvecklingen av den kunskap och förmåga som krävs för att få ett kritiskt perspektiv på sociala och politiska realiteter och slutligen tillämpning av resurser, strategier och kompetenser för att uppnå personliga och kollektiva mål (Payne 2015, s.390). I princip berör Sams utsaga alla tre punkter som Lee beskriver som de grundläggande i empowermentteorin och flera av informanterna som arbetar med olika samhällsgrupper har uttalat sig på liknande sätt kring resultatet efter fullföljt teaterprojekt. Deltagarna känner sig enligt informanterna starkare till att uttrycka sina behov och erfarenheter och blir genom teaterföreställningen stärkta i att deras röst betyder något för samhället. Tillsammans lär sig deltagarna i teaterprojektprocessen att bli medvetna om de egna resurserna för att i

fortsättningen kunna använda sig av nyvunna perspektiv på samhället och sig själva som fullvärdiga medborgare. Michelson som genom en litteraturstudie kommit fram till att både empowermentteorier och pedagogiska dramateorier behandlar liknande frågor som exempelvis reflektion och aktiv handling, samt ökad medvetenhet och kunskap för deltagare (2005), bekräftar därmed också kopplingen mellan de nämnda teorierna och informanternas yttranden.

5.4 Information & Kunskap

Herbert Blumer, student till Mead, som myntade begreppet symbolisk interaktionism sammanfattade teorin i tre punkter där han förklarar att människor förhåller sig till saker och ting beroende på den mening som de tillskriver dem. Tingen kan exempelvis vara fysiska objekt eller andra människor och deras värderingar. Det är genom sociala interaktioner som dessa ting får en mening för individen som dessutom kan förändras i en kontinuerlig tolkningsprocess i och med interaktionen med dessa ting (Blumer & Morrione 2004, s.xii-xiii). Tankar och reflektion hjälper individen att tolka och sätta en mening för sin omgivning och bli mer medveten om sina egna värderingar, men även andras värderingar i och med den tolkning som individen gör av dessa. Med hjälp av forumteater skapas ett utrymme för öppen diskussion, reflektion och, som Robin uttrycker det, en kunskapsinventering där olika människors värderingar och erfarenheter byts ut.

”Jag tror att dels bär man med sig den här kunskapsinventeringen som det ändå blir när man möts genom interaktiv teater. - “Jaha, hade du gjort så, jasså ni gör på det sättet på den arbetsplatsen. Jasså, du hade gjort så om du hamnade i den situationen i ditt privatliv. Det blir som en kunskapsinventering av publikens gemensamma erfarenheter. Man får ta del av dem. Bara det upplever jag kan vara som en utbildningsinsats.” (Robin)

Vid observationen av Robins ensemble och deras forumteater räckte tiden sällan till när publiken fick skapa bikupor och samtala kring egna tankar och erfarenheter. De hade kunnat prata mycket mer, vilket förhoppningsvis leder till vidare diskussioner i fikarum och på arbetsplatsen när de kommer tillbaka till sitt. Det samtalades mycket kring hur en gjorde på sin arbetsplats och de fick tips av varandra kring olika saker. Dessutom deltar gruppen efter själva forumspelet i en öppen samtalsverkstad som en socionom med specialkompetens i ämnet håller i. Socionomen har med sig informationsmaterial och tips kring böcker och hur temat kan behandlas i arbetslaget tillsammans med brukare på deras arbetsplatser. Det var en del i publiken som sa att de skulle beställa in en del av materialet till sin verksamhet och de uttryckte även att de uppskattade tips som de tidigare inte hade tänkt på och som de nu ville få användning för. Även Kim jobbar mycket med informationsmaterial och föreläser inför föreställning om psykisk ohälsa i klasser så att de kan närma sig ämnet tillsammans med läraren och på egen hand. Kim säger att när det gäller psykisk ohälsa är det ofta svårt för individen att förstå vad som händer med en själv när en mår dåligt och det är även svårt för utomstående att förstå hur de ska agera.

“Sätta ord på saker som man kanske upplever som väldigt hemligt eller tabu, och inte har några ord för ens känslor eller händelser. Så att ge ett språk för att kunna uttrycka det är såhär jag känner och kanske kunna söka stöd på ett sätt som är möjligt för andra att hjälpa en med. (...) Ungdomar behöver stärkas och rustas för att ta hand om varandra lite mer och inte hålla det hemligt för

varandra och sen vara väldigt, väldigt ensamma. Och lärare behöver veta att det är såhär det ser ut, det är såhär ungdomar har det.” (Kim)

Kim betonar att både lärare och elever behöver få mer kunskap om psykisk ohälsa för att kunna hantera det och hjälpa varandra. Sternudd nämner klassrumsspel som en metod inom det holistiskt lärande perspektivet för att utforska och tematisera ett visst ämne (2000, s.112 ff.). Syftet är att påverka elevernas/individernas attityder till olika ämnen och i förlängningen har den nyvunna insikten även en påverkan på samhället, eftersom kunskapen sprids genom vidare social interaktion. Sam säger också att medvetenheten om samhällsliga problem måste synliggöras för att kunna skapa en förändring i längden.

”På ett samhällsplan så ser jag det (communityteater) också som en spjutspets, som en möjlighet att påvisa orättvisa i samhället att tydligt peka ut områden där vi måste jobba för förändring. Där det finns sociala problem som vi kan arbeta emot med, kanske inte så mycket genom att skapa förändring, men verkligen genom att visa på här finns det problem, här måste det göras nånting.” (Sam)

Sam menar att de genom sina föreställningar kanske inte förändrar samhället direkt, men genom att peka på problem i samhället och genom att ge människor en röst som i vanliga fall inte får den uppmärksamheten, lyfts problem som behöver lösas. Flera av informanterna menar att kunskap och information kring dessa ämnen berör publiken på ett djupare plan eftersom det blir personligt när en skådespelare berättar om sina egna erfarenheter. Publik och skådespelare möts i ett rum där ett kunskapsutbyte blir möjligt och mer levande. Detta möte ska i sin tur påverka och motivera åhörarna till att själva sprida nyvunnen kunskap och information som i förlängningen kan bidra till en förändring i samhället.

5.5 Risker

Eftersom de pedagogiska dramametoderna kan beröra individen på ett djupare plan, så finns risken att dramapedagogen, skådespelaren eller regissören inte kan hantera de starka känslorna som eventuellt dyker upp hos individen där och då. Flera informanter uttryckte den risken, liksom Robin som i deras aktuella projekt både möter personal och brukare inom LSS-verksamheter.

”Sen kan pedagogiskt drama leda till att det väcker tankar och känslor som inte alltid kan fångas upp i den stunden och det är ju också den ständiga diskussionen i pedagogiskt drama. Är vi terapeuter? Nej det är vi inte. Men ibland kanske vi väcker saker som jag känner personligen att jag inte kan ta hand om sen och då måste man ju besluta sig för om det är okej att det kanske händer och att det är en risk oavsett hur du jobbar i socialt arbete eller om du känner att då måste vi antingen ha med en profession i rummet som kan hantera det eller ha förberedelse för att kunna slussa vidare.” (Robin)

Flera av informanterna framhåller i liknande uttalanden att de inte är terapeuter och att de varken kan eller borde hantera de tunga känslor som kan dyka upp hos vissa individer i samband med forumspel eller pedagogiska dramaövningarna. Det viktiga för ensemblen är dock att vara medveten om att saker kan dyka upp, och att de är beredda på att slussa vidare. Ett alternativ som Robin nämner är att faktiskt ha med personal på plats som en kurator eller dylikt, som kan fånga upp de individer som behöver stöd när något ohanterligt dyker upp. Även Kim som har föreläst om psykisk ohälsa menar att det ibland har funnits med personal som

kunnat hjälpa till att hantera svåra situationer. Kim har dessutom alltid med sig ett tjugotal olika kontaktvägar till jourtjänster, där de som behöver kan få hjälp anonymt, juridiskt eller socialt. Även Robin berättar att de alltid har med sig informationsmaterial och kontaktnummer som ligger framme, så de som vill bara kan ta om de behöver. De är också tydliga med att säga att om något känns konstigt eller om någon har en fundering eller fråga, så kan de komma och prata med dem efteråt och då är de beredda på att hjälpa och hänvisa vidare.

Lo uttrycker en annan viktig aspekt angående information och kunskapsutbyte då hen menar att det pedagogiska dramat i grunden egentligen är lärandet tillsammans utifrån erfarenheter i rummet. Lo påpekar att det är en begränsad uppsättning av erfarenheter som en har tillgång till på plats, vilket en får vara medveten om och förmedla när de jobbar ute bland människor. Lo menar att *“den som leder det pedagogiska dramat har en väldigt tydlig uppgift att lyfta in andra perspektiv. Det handlar inte så mycket om att lära ut, men att hela tiden vidga vinklarna.”* Så även om ensemblen eller publiken är begränsade i sin kunskap och i sina erfarenheter kring ett visst ämne, är det ensemblens eller förslagsvis Jokerns uppgift att med frågeställningar, ytterligare informationsmaterial eller kontaktuppgifter till andra verksamheter och organisationer öppna upp för mer information och kunskap på andra håll (Byréus 2010, s.23).

En annan risk som tas upp av en del informanter är att kulturen kanske inte räcker fullt ut för att lösa alla problem som olika individer i deras ensembler kan ha.

” Det är många projekt som får pengar för att jobba med teater och integration och det finns en liten risk att man har för stor tilltro till kulturen, att det räcker, att det kan lösa alla möjliga problem. Att det på nåt sätt blir ett enkelt sätt att ja, men vi lägger pengarna där, så får folk lite självförtroende och lite empowerment och så stannar det där. Kulturen kan göra en del, men det finns också mycket den inte kan göra. Och också att det är väldigt, väldigt svårt att mäta effekten av det. Att det är väldigt personligt och individuellt och hur det ändras över tid.” (Mika)

Det Mika tar upp och där en del informanter har uttryckt sig på liknande sätt, är att de flesta teatergrupper som informanterna deltar i arbetar projektbaserat och är beroende av olika kulturella bidrag. Med en liten budget är det svårt att lösa de essentiella problemen som individerna har. Vissa deltagare i gruppen är nyanlända och behöver ett nätverk, jobb och bostad i det nya landet. Andra, som Alex exempelvis jobbar med, är bidragsberoende på grund av missbruk eller psykisk ohälsa och är i behov av jobb och ett nytt sammanhang. Precis som en terapi för det mesta är tidsbegränsad, är dessa teaterprojekt också det. Mika uttrycker det som så att teaterföreställningarna *“är som ett luftslopp som packas ihop”* och Mika menar vidare att det är viktigt att tänka på former som kan fortsätta påverka efteråt. Visserligen finns det erfarenheter och kunskap på ett individuellt plan som individer tar med sig efter föreställningarna och projekten, men sällan kan teaterprojekten i sig hjälpa individerna med att hitta bostad eller jobb efter att projektet tagit slut. Det är sällan informanterna själva jobbar hundra procent i sina ensembler, för att resurser helt enkelt saknas. Däremot säger informanterna Sam och Lo, som båda även arbetar med communityteater, att de inte vill släppa sina deltagare. De försöker ge dem en möjlighet att behålla sitt sammanhang i gruppen och en del har kunnat få anställningar på ett antal procent eller projektanställning för olika tillfälliga uppdrag. Deltagarna kan ofta även återkomma i nya projekt och delta som i en förening. Arbetet utförs då som en oavlönad fritidsaktivitet på

grund av begränsad ekonomi, men på så vis behåller deltagarna åtminstone det sociala sammanhanget om de vill det.

I Alex verksamhet, där syftet med teaterprojekten är rehabilitering för att kunna komma tillbaka till arbete eller studier, har de ett väldigt stort fokus på vad som ska hända efteråt och de samarbetar med olika verksamheter, som fontänhus och arbetsförmedling för att hjälpa människor tillbaka in i samhället som aktiva medborgare. Däremot är hela Alex verksamhet också ett bidragsfinansierat projekt som Alex själv inte ser en framtid för. Hen menar att trots att de fått otroligt goda resultat där ibland 80% av deltagarna kommit tillbaka till studier eller arbete, så är kultur inget som satsas på och bidragen blir bara mindre och mindre för varje år som går. I Alex verksamhet är resultatet i förhållande till deras mål i alla fall mätbart i antal individer som kommer tillbaka till arbetslivet efter projektet, men som Mika påpekade är resultat överlag svårt mätbara när en använder sig av teater och pedagogiskt drama i socialt arbete. Däremot menar Svenaeus att det överlag är knivigt att mäta effektivitet av metoder när det rör områden som exempelvis socialt arbete och psykoterapi i motsats till det medicinska området där evidensbaserad mätning har sitt ursprung genom olika läkemedelsstudier (Svenaeus 2010, s.33 ff.). Han menar vidare att: "Det viktigaste resultatet av alla studier för att belägga effekten av olika psykoterapeutiska metoder som gjorts sedan 1970-talet är faktiskt att den enskilda psykoterapeutens egenskaper och relationen mellan terapeut och klient spelar mycket större roll för resultatet än vilken metod som används." (Svenaeus 2010, s.36–37) Nu har flera informanter sagt att det inte är terapi de bedriver och jag vill med detta sagt inte heller likställa pedagogiska dramametoder eller teater med terapi, men det finns onekligen en viss påverkan som pedagogiska dramametoder och teaterverksamhet kan ha på individen utifrån det informanterna berättat. Det kan finnas en påverkan på ett fysiskt och psykiskt plan där olika övningar tränar kroppens fysik, men även samtal och tankeställare påverkar individen som person.

Ytterligare en risk som flera av informanterna påpekat vid intervjuerna är, precis som Ineland i sin avhandling *Mellan konst och terapi* menar att det finns en risk att reproducera bilden av personer med exempelvis utvecklingsstörning, som avvikande i samhället (2007, s.63 ff.). De grupper som informanterna arbetar med i sina föreställningar har exempelvis varit migranter eller människor med psykisk ohälsa. Lo menar att de ibland har haft svårigheter med publiksamtal efter föreställningarna, då skådespelarna hamnar i en utsatt position när de får möta frågor som kommer ur fördomsfulla föreställningar kring individen och den grupp hen representerar på scen. Lo menar att det kan bli en extra utmaning att i publiksamtalet bryta ner fördomar och inte förstärka dem. Både Lo och Sam menar att de har jobbat mycket med att träna inför publikmötet, för att även där stärka individen som eventuellt har ett underläge i sin kommunikationsförmåga på grund av språket, vilket för vissa i publiken kan förstärka fördomar kring en viss grupp människor. Även Alex som jobbar med människor med olika psykiska funktionshinder har berättat att det är viktigt att vara medveten om vem i ensemblen som möter publiken i samtal, för att det inte ska resultera i vidare fördomar kring den utsatta gruppen, utifrån att de kanske inte har samma förutsättningar att i stundens hetta uttrycka sig på ett tydligt sätt. Informanterna säger också att det är tillräckligt svårt för vem som helst att möta press och svara på frågor, men med en språkbarriär eller psykiskt funktionshinder är det desto viktigare att stötta individer i hur de själva vill bli uppfattade. Lo påpekar i anslutning till detta att publikmötet inte ska ge upphov till att förstärka vi och dom

känslan, vilket skulle vara motsatsen till det mål som teatergrupperna egentligen eftersträvar.

6. AVSLUTANDE DISKUSSION

Utgångspunkten för studien var att det finns ett stort antal NGO:s som arbetar mot liknande mål som socialtjänsten om att för alla samhällets människor främja ekonomisk och social trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor, aktivt deltagande i samhällslivet, samt att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser (SoL 2001:453). Behovet för stöd och hjälp bland människor i samhället verkar således vara större än vad statliga organisationer och kommunala verksamheter kan tillhandahålla. Därav var syftet att i denna studie undersöka om de teatergrupper som arbetar med sociala frågor i samhället kan fylla en liknande funktion som non-governmental organizations. Vidare var syftet att undersöka om vissa teatergrupper med hjälp av dramapedagogiska metoder kan erbjuda alternativ till konventionell handledning. Detta för att stötta socialarbetare i deras arbete och skapa en mötesplats där de kan bearbeta och reflektera kring etiska frågor och komplexa arbetssituationer.

Jag intervjuade för detta syfte 6 deltagare från olika teatergrupper i södra Skåne, samt observerade en forumteaterföreställning som en av dessa grupper framställde för personal från olika LSS-verksamheter. Alla informanter arbetar i olika slags teatergrupper eller verksamheter som använder sig av pedagogiska dramametoder. Det som framkommit via de informanter som har jobbat med socionomstudenter eller personal från olika verksamheter inom socialt arbete är att deltagarna enligt informanterna uttryckt sig övervägande positivt till de pedagogiska dramametoder som teatergrupperna använt sig av. Informanterna uttalade sig om att forumteater, rollspel och värderingsövningar bland andra dramapedagogiska övningar har hjälpt de professionella att reflektera mer aktivt kring handling och tanke i sitt yrkesliv. Socionomstudenter och professionella i verksamheter som bedriver socialt arbete har via teaterensemblen fått ett forum att närma sig komplexa klientfall. De har fått chansen att pröva olika sätt att hantera dessa fall med hjälp av ensemblen och de andra studenter, respektive professionella som deltagit vid samma tillfälle. Forumteater eller den dramapedagogiska workshopen har på så vis blivit en mötesplats för gemensam aktiv reflektion och kunskapsutbyte de professionella emellan. Enligt informanterna har socionomstudenterna uttryckt att de fått en aktiv övning inför möten med klienter i arbetslivet, som studier genom enbart föreläsningar och kurslitteratur inte kan ge på samma sätt. De har vidare framhållit att de gärna hade velat ha mer av sådan övning och aktiv reflektion i sin utbildning. Ett flertal av de professionella som jag mötte vid min observation uttryckte att forumteatern gjorde att en kunde ta till sig arbetssituationer och det valda problematiserade ämnet på ett djupare plan och att den aktiva reflektionen i samband med att de själva fick prova på olika sätt att hantera situationer på, gjorde att det även sätter sig på ett annat sätt i ens medvetande. De menade vidare att det är bra att de aktivt fått öva på komplexa situationer, då tanken i stundens hetta ofta tar längre tid att formulera, vilket gör att handlingen kan försenas, påverkas till det negativa eller bli passiv.

Vid enstaka tillfällen har personal som arbetar inom LSS-verksamheter fått möjlighet att aktivt reflektera och pröva alternativa tillvägagångssätt i samband

med brukare på plats. Både brukare och personal har på så vis kunnat dela med sig av erfarenheter och komplexa situationer som de varit med om och gemensamt reflektera aktivt och pröva olika tillvägagångssätt i den valda situationen. På så vis har forumteatern bidragit till att föra samman och bjuda in två olika grupper för att gemensamt prata och reflektera kring ämnen som kanske annars upplevs som känsliga av både brukare och personal.

Grupper och communitys i samhället som vissa teatergrupper har jobbat med har bland andra varit migranter och nyanlända eller människor med psykiska funktionshinder. Informanterna menar att de dramapedagogiska metoderna i samband med en teaterproduktion har bidragit till deltagarnas empowerment genom att få sin talan hörd och lära sig uttrycka och förmedla erfarenheter och behov. För deltagare som under lång tid varit bidragsberoende har målet varit att efter teaterträning och föreställning som rehabilitering kunna återgå till arbete eller studier. Efter denna rehabilitering har enligt informanten, ibland över 80% av deltagarna faktiskt uppnått detta mål. Informanten framhåller att en lustfylld uppgift i samband med tydliga strukturer och rutiner som krävs i en teaterproduktion, samt vetskapen om att var och en fyller en funktion och behövs i sammanhanget har gjort deras projekt till ett vinnande koncept och komplement till konventionella program inom arbetsförmedlingens rehabiliteringstjänster.

I samband med dessa föreställningar som mestadels varit öppna att se för allmänheten, har föreställningen även haft en utbildande effekt på publiken. Föreställningar har till syfte att peka på likheter olika grupper emellan och uppmärksamma om olika grupper förutsättningar och aktuella situation. I publiksamtal efter föreställningen eller vid interaktiva teaterföreställningar under spelets gång har publik och de som står på scen kunnat utbyta erfarenheter och projekten har även här öppnat upp för diskussion, reflektion och möten olika samhällsgrupper och människor emellan.

En av riskerna som flera av informanterna tydligt har uttryckt sig om är att det inte är terapi som de utför. Det är viktigt att vara medveten om detta för att kunna hänvisa och slussa vidare till behörig personal ifall deltagare/publik upplever starka känslor som väcks i och med det ämne som diskuteras vid workshops eller föreställningar.

Det är svårt att dra generella slutsatser i en studie med 6 informanter som källor, men i samband med den tidigare forskningen som tagits upp och med den tradition som finns inom teatern sedan Aristoteles tid att använda sig av drama för att påverka samhället, anser jag att en definitivt kan dra slutsatser om att de dramapedagogiska metoderna kan vara en viktig resurs i socialt arbete. Som ett komplement till konventionella insatser som handlar om empowerment och att motivera medborgare till aktivt deltagande i samhällslivet, ser jag dramapedagogiska metoder och teaterproduktioner inom communityteaterns former absolut som kompatibla med socialt arbete utifrån de resultat jag fått genom min empiri. Teatergrupper som arbetar med syftet att informera och belysa samhällsproblem och synliggöra minoriteter i samhället anser jag också arbeta för jämlikhet i levnadsvillkor och social trygghet för enskilda medborgare enligt socialtjänstens mål i socialtjänstens portalparagraf. Framförallt anser jag att forumteater och dramapedagogiska metoder kan vara ett utmärkt komplement om inte alternativ till gängse reflektions- och handledningstillfällen då dessa, som många informanter uttryckte, leder till en mer aktiv och djupgående reflektion.

Givetvis, som även flera av informanterna har uttryckt, kan teater och dramapedagogiska metoder inte lösa alla behov som personal har vad gäller handledning och reflektion eller medborgare som är i behov av exempelvis sammanhang och arbete, men jag är övertygad om att teatergrupperna som är aktiva i denna sfär i södra Skåne bidrar med en hel del samhällsförändring, precis som andra mindre NGO:s gör i vårt samhälle. I likhet med de flesta av mina informanter menar jag att mer av de pedagogiska dramaövningar och föreställningar i detta syfte borde få utrymme i det sociala arbetet, bland såväl professionella som medborgare. Med tanke på de goda effekter som kan uppnås på individ och samhällsplan med dessa konstnärliga och lustfyllda former, är de nedskärningar som görs i den statliga kulturbudgeten oroväckande. Mindre resurser för kulturella projekt påverkar inte bara kulturvärlden i sig utan även samhället i sin helhet. Det skulle vidare behövas mer forskning kring effekt och resultat hos de professionella och de medborgare som har dragit nytta av dessa metoder för att kunna styrka tidigare forskning och mina informanters uttalanden om vad deras deltagare uttryckt som feedback. Då jag själv vid observationen fått en hel del feedback av deltagarna kring forumteatern och de dramapedagogiska övningar som utförts i rummet vid det tillfället, är jag övertygad om den potential som dessa metoder kan ha i ett socialt förändringsarbete.

7. REFERENSER

- Aspers P (2011) *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber.
- Babbage F (2004) *Augusto Boal*. New York: Routledge.
- Banks S (2006) *Ethics and values in social work*. New York: Palgrave Macmillan
- Barak A (2016) Critical Consciousness in Critical Social Work: Learning from the Theatre of the Oppressed. [Elektronisk] *The British Journal of Social Work*, Volume 46, Issue 6, 1 September 2016, Pages 1776–1792, Tillgänglig: <https://doi-org.proxy.mau.se/10.1093/bjsw/bcv102> [2018-11-29]
- Bici H (2013) *Drama på ett äldreboende*. [Elektronisk] Malmö: Malmö Högskola (Examensuppsats, 2013 Fakulteten för lärande och samhälle). Tillgänglig: <http://hdl.handle.net/2043/16163> [2018-11-09]
- Bie K (2009) *Reflektionshandboken*. Malmö: Gleerups utbildning.
- Blennberger E (2005) *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Blumer H, Morrione T J (2004) *George Herbert Mead and human conduct*, Walnut Creek, CA: AltaMira Press
- Boal A (2000) *Theater of the Oppressed*. New od. London: Pluto
- Boehm A, Boehm E (2003). Community theatre as a means of empowerment in social work: A case study of women's community theatre. [Elektronisk] *Journal of Social Work*, 3(3), 283–300. Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1177/146801730333002> [2018-11-29]
- Bryman A (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Byréus K (2010) *Du har huvudrollen i ditt liv. Om forumspel som pedagogisk metod för frigörelse och förändring*. Stockholm: Liber
- Cederlund C, Berglund S-A (2017) *Socialpedagogik – pedagogiskt socialt arbete*. Stockholm: Liber
- Charon J M (2004) *Symbolic Interactionism - An Introduction, An Interpretation, An Integration*. New Jersey: Pearson Prentice Hall
- Dahlberg J (2012) *Professionell gestaltning och socialt arbete: "Det skulle vara fantastiskt att kunna använda sig av konstnärligt uttryck i arbetet med klienten"* [Elektronisk] Stockholm: Ersta Sköndal Högskola (Magisteruppsats, 20 hp, 2012 Institutionen för socialt arbete). Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:esh:diva-2480> [2018-11-09]
- Dahlgren L O, Johansson K (2009) *Fenomenografi I: Fejes A, Thornberg R (red.) Handbok i kvalitativ analys*. (2009) Stockholm: Liber
- Drama (1977) *Nordisk dramapedagogisk tidskrift*, (3), 26–26.
- Ehn L, Åqvist H (2001) *Dramapedagogik: en metod för utveckling i arbetslivet*. [Elektronisk] Lund: Lunds universitet (Kandidatuppsats, 10hp, 2001 Pedagogiska

- institutionen). Tillgänglig: <http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/1357094> [2018-11-09]
- Fejes A, Thornberg R (2009) *Kvalitativ forskning och kvalitativ analys I*: Fejes A, Thornberg R (red.) *Handbok i kvalitativ analys*. (2009) Stockholm: Liber
- Freire P (1972) *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummesson
- Fränkel T (2015) *Grupphandledning i socialt arbete*. [Elektronisk] Stockholm: Akademikerförbundet SSR. Tillgänglig: <https://akademssr.se/post/grupphandledning-i-socialt-arbete> [2018-11-26]
- Gjærum R G, Ineland J, Sauer L (2010). The Story about Theater Organizations, the Public's Approval, and the Actors' Identity Formation in Nordic Disability Theater. [Elektronisk] *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 9(4), 254–273. Tillgänglig: doi:10.1080/1536710X.2010.523648 [2018-11-29]
- Gren, J (1996) *Etik i socialt arbete*. Stockholm: Liber utbildning
- Grünbaum A, Lepp M (2005) *Dracon i skolan – Drama, konflikthantering och medling*. Lund: Studentlitteratur
- Hägglund K, Fredin K (2011) *Dramabok*. Stockholm: Liber
- Ineland, J. (2007). *Mellan konst och terapi: Om teater för personer med utvecklingsstörning*. Umeå: Umeå universitet (Avhandling, 2007 Institutionen för socialt arbete.) Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-1083> [2018-11-09]
- Jakobsson U (2011) *Forskningens termer och begrepp - en ordbok*. Lund: Studentlitteratur
- Järvinen M (2013) *Ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system I*: Meeuwisse A, Swärd H (red.) *Perspektiv på sociala problem*. (2013) Stockholm: Natur & Kultur.
- Mead G H (1936) *Movement of Thought in the 19th Century*. Merritt H Moore, Ed. Chicago: University of Chicago Press
- Meeuwisse A, Swärd H (2013) *Introduktion: Vad är ett socialt problem? I*: Meeuwisse A, Swärd H (red.) *Perspektiv på sociala problem*. (2013) Stockholm: Natur & Kultur.
- Michelson, S (2005) *Från vanmakt till vardagsmakt - Om dramatisk metod som verktyg i empowermentbaserat socialt arbete*. [Elektronisk] Stockholm: Stockholms universitet (Kandidatuppsats, 2005 Institutionen för Socialt arbete). Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-890> [2018-11-09]
- Nationalencyklopedin (2018 a) [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www-nes.proxy.mau.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/socialt-arbete> [2018-11-23]
- Nationalencyklopedin (2018 b) [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www-nes.proxy.mau.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/communityteater> [2018-11-30]

- Payne M (2015) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur
- Pettersson G & Wemminger V (2015) *Kartläggning Socialsekreterare 2014*. [Elektronisk] Stockholm: Novus för Akademikerförbundet SSR. Tillgänglig: https://akademssr.se/sites/default/files/files/novus_pdf_socsek_2014.pdf [2018-11-26]
- Regeringskansliet (2011) *FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter*. [Elektronisk] Mölnlycke: Elanders Sverige. Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/contentassets/d6d5653029e14e338a4b86f5f4b34c6b/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter> [2018-12-12]
- Scheff T J, Starrin B (2013) *Ett emotionssociologiskt perspektiv på sociala problem: skam och utsatthet I*: Meeuwisse A, Swärd H (red.) *Perspektiv på sociala problem*. (2013) Stockholm: Natur & Kultur.
- Schön D A (1991) *The Reflective Practitioner – How professionals think in action*. Avebury: Ashgate Publishing Limited
- SoL 2001:453. Socialtjänstlag. Stockholm: Socialdepartementet
- SSR (2015) *Grupphandledning för yrkesverksamma inom psykosocialt arbete*. [Elektronisk] Stockholm: Akademikerförbundet SSR. Tillgänglig: <https://akademssr.se/sites/default/files/files/grupphandledning.pdf> [2018-11-26]
- Sternudd, M M F (2000) *Dramapedagogik som demokratisk fostran? Fyra dramapedagogiska perspektiv – dramapedagogik i fyra läroplaner*. Stockholm: Elanders Gotab
- Svenaesus F, (2010) Evidensbaseringsrörelsen och det goda omdömet – en kritisk betraktelse. *Ikaros 2*: 33, s 33-38.
- Säkerhetspolitik (2013) *NGO:s* [Elektronisk] Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap Tillgänglig: <http://www.sakerhetspolitik.se/Sakerhetspolitik/Internationella-organisationer/NGOs/> [2018-11-28]
- Thunell B (2016) *Dramapedagogik för äldre: Fyra dramapedagoger berättar om arbetet med äldre i en kvalitativ studie*. [Elektronisk] Gävle: Högskolan i Gävle (Kandidatuppsats, 15hp, 2016 Avdelningen för utbildningsvetenskap). Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hig:diva-21835> [2018-11-09]
- Wiechel, L (1983). *Pedagogiskt drama: en väg till social kunskapsbildning*. Stockholm: Natur och kultur

8. BILAGOR

8.1 Presentationsmejl

Pedagogiskt drama i socialt arbete

Mitt namn är Carina Larsson och jag är studerande på socionomprogrammet vid Malmö universitet. Jag ska fram till januari 2019 skriva min c-uppsats, kandidatuppsats om 15hp.

Syftet med denna undersökning är att undersöka hur man kan jobba med pedagogiskt drama i socialt arbete. Jag vill undersöka för och nackdelar med drama som metod i arbetet med olika grupper i samhället. Vad är syftet med att använda sig av drama i olika sammanhang och vad kan drama göra för nytta? Utifrån att jag studerar socialt arbete och själv även är utbildad teaterpedagog är jag intresserad av att utforska hur man i Malmö jobbar med drama i kombination med socialt arbete. Jag är medveten om drama som en gynnsam metod i exempelvis barngrupper, eller ungdomsgrupper med funktionsvariationer som jag har erfarenhet av att jobba med och anser därför att det är viktigt att utforska betydelsen av drama i socialt arbete mer.

Jag har för avsikt att genomföra 4–6 intervjuer i olika verksamheter i Malmö som använder sig av drama i kombination med socialt arbete. Jag har hittat dessa verksamheter genom att söka på internet och via direkta tips från lärare och kollegor dels på min pedagogiska dramautbildning på Malmö universitet, men även på mitt volontär jobb MIND. Intervjuerna planeras ta cirka en timme och hålls mellan mig och intervjupersonen. Intervjupersonen får gärna föreslå tid och plats om var mötet kan ske, för att det ska passa deltagande så bra som möjligt.

Största möjliga konfidentialitet eftersträvas i undersökningen genom att ingen obehörig får ta del av materialet. Materialet förvaras så att det bara är åtkomligt för mig som är undersökningsledare. I rapporteringen av resultatet i form av en examensuppsats på Malmö universitet kan informanterna avidentifieras så att det inte går att koppla resultatet till enskilda individer. Jag är dock medveten om att jag väljer att intervjua små verksamheter där antalet anställda inte är stort och verksamheterna även arbetar med unika projekt. Därav kan det vara svårt att helt avidentifiera verksamheten, eftersom mitt syfte även innebär att belysa det sociala arbete som sker med drama just i Malmö. Givetvis kan vi diskutera anonymitet närmare om det önskas och jag svarar gärna på alla frågor kring konfidentialitet i samråd med min handledare.

Ytterligare upplysningar om studien kan lämnas av mig som genomför studien och jag kan nås på: **XXX**, eller mobilnummer: **XXX**. Vid efterfrågan kan jag även lämna ut min handledares namn och kontaktuppgifter.

Ditt deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst avbryta ditt deltagande utan närmare motivering.

Du tillfrågas härmed om deltagande i denna undersökning.

Med vänliga hälsningar, Carina Larsson

8.2 Intervjuguide

Inledningsvis efterfrågas bakgrundsinformation kring informanten.

Bakgrundsinformation

1. Vilken betydelse har socialt arbete i er verksamhet?
2. Hur arbetar du med pedagogiskt drama och varför? Använder du dig av någon specifik pedagogisk dramametod i ditt arbete, i så fall vilken och varför?

Huvudfrågor

3. På vilket sätt knyter era projekt an till sociala frågor?
4. Vad är syftet med projektet/en och på vilket sätt anser ni att projektet/en gynnar socialt arbete?
5. Vilka samhällsgrupper arbetar ni med, vilka är era målgrupper?
6. Behöver deltagarna ha förkunskaper kring drama eller projektets aktuella tema?
7. Vilken respons har ni fått från deltagarna? Förändras respons efter hand som projektet pågår?
8. Vad upplever du och ni i er verksamhet för resultat bland deltagarna?
9. Känner du att det finns ett ökat intresse för att använda sig av pedagogiskt drama i socialt arbete?
10. Hur anser du att en borde använda sig mer av pedagogiskt drama som metod i socialt arbete?
11. Nämn tre fördelar respektive nackdelar med pedagogiskt drama som metod i socialt arbete.
12. Finns det något mer som du vill tillägga?

Ifall verksamheter arbetar med föreställningar:

13. Vad är syftet med föreställningen?
14. På vilket sätt anser ni att deltagarna respektive publiken utvecklas av föreställningen?

Ifall arvsfonden är inblandad i projektet:

15. Varför anser ni att arvsfonden har sponsrat er i detta projekt?